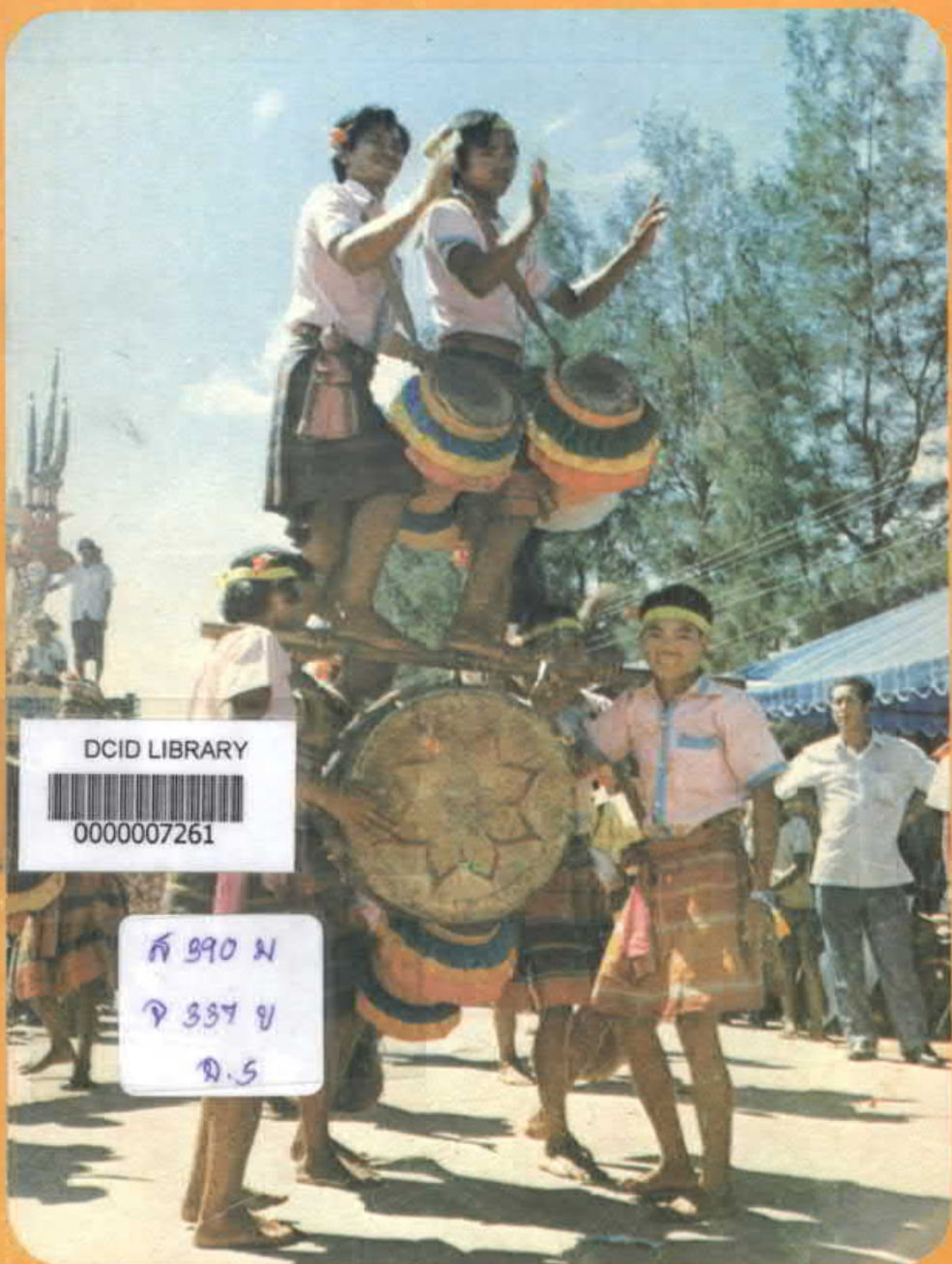

ชนบทธรรมเนียมประเพณีของอีสาน

DCID LIBRARY

0000007261

ค ๑๑๐ ม

๑ ๑๑๑ ๗

๑.๕

พิมพ์ครั้งที่ 1 จำนวน 8,000 เล่ม

หนังสือส่งเสริมการอ่านระดับมัธยมศึกษา

เรื่อง

ขนบธรรมเนียมประเพณีของอีสาน

จารุวรรณ ธรรมวัตร ผู้เรียบเรียง

กรมวิชาการ
กระทรวงศึกษาธิการ

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง อนุญาตให้ใช้หนังสือในโรงเรียน

ด้วยกรมวิชาการได้จัดทำหนังสือส่งเสริมการอ่านเรื่อง
“บทละครนิมิตประเพณีของอีสาน” สำหรับระดับมัธยมศึกษาขึ้น
กระทรวงศึกษาธิการได้พิจารณาแล้วอนุญาตให้ใช้หนังสือนี้ใน
โรงเรียนได้

ประกาศ ณ วันที่ 11 มิถุนายน 2423

(นายรังสฤษดิ์ เชาวนศิริ)

ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

วันที่	26 ต.ค. 2544
เลขที่	ก 05445 ค.5
เลขที่ออกหนังสือ	ก 390 ม

จ 337 ๖

คำนำ

หนังสือส่งเสริมการอ่านเรื่อง “ขนบธรรมเนียมประเพณี
ของอีสาน” ซึ่งนางจรรวณ ธรรมวัตร เป็นผู้เรียบเรียงขึ้นนี้ เป็น
หนังสือที่คณะกรรมการประกวดชุดเอกลักษณ์ท้องถิ่นไทยภาคตะวันออกเฉียง
เหนือของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการได้แต่งตั้งให้
นายพิฑูร มลิวัลย์ เป็นผู้ตรวจขึ้นสุดท้ายหนังสือเล่มนี้ กรมวิชาการ
หวังว่าหนังสือนี้จะให้ความเพลิดเพลินและให้ความรู้เกี่ยวกับ
ประเพณีของภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้เป็นอย่างดี

(นายเอกวิทย์ ณ ถลาง)

อธิบดีกรมวิชาการ

9 มิถุนายน 2523

คำปรารภของผู้เรียบเรียง

ในช่วงชีวิตที่ไม่ยาวนานนักของข้าพเจ้า หลาย ๆ ครั้งที่ข้าพเจ้าได้ร่วมสนุกสนานในเทศกาลต่าง ๆ ของชาวอีสาน ข้าพเจ้าภูมิใจในวัฒนธรรมประเพณีของอีสานบ้านเกิด จึงได้เขียนถึงประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวอีสาน ส่วนประเพณีที่คล้ายคลึงกับท้องถิ่นอื่น ข้าพเจ้าไม่ได้นำมากล่าวเลย หนังสือเรื่องนี้ไม่ได้สมบูรณ์เท่าที่ควรเพราะข้าพเจ้าไม่สามารถที่จะหวนกลับไปเก็บภาพในอดีตมาประกอบเรื่องราวบางเรื่องได้ แต่ก็มั่นใจว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจตามสมควร

จารุวรรณ ธรรมวัตร

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม

สารบัญ

หน้า

1.	ประเพณีการลงแขก	1
2.	ประเพณีการขอฝนของชาวอีสาน	6
3.	บุญเดือนหก หรือ บุญบังไฟ	20
4.	บุญเดือนสาม บุญเข้าจี	36
5.	บุญเดือนสี่ บุญพระเวส	41
6.	บุญเดือนยี่ บุญคูณลาน	52
7.	บุญกุ่มเข้าใหญ่ (กองข้าวใหญ่)	57
8.	ประเพณีการเลี้ยงปู่ตา	59
9.	ประเพณีการเลี้ยงตาแฮก	64
10.	บุญเดือนเก้า บุญเข้าประดับดิน	69
11.	บุญเดือนสิบ บุญเข้าสาก	73
12.	บุญเดือนห้า บุญสงน้ำ — สงกรานต์	75

ประเพณีการลงแขก

ประเพณีการลงแขก เป็นประเพณีที่แสดงถึงความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกันฉันญาติมิตรของชาวชนบทเพราะการลงแขกในภาษาอีสานหมายถึง การไปบอกกล่าวขอแรงญาติสนิทมิตรสหายให้มาช่วยทำงาน งานที่จะต้องลงแขกนั้นมีทั้งงานส่วนตัวและส่วนรวม งานส่วนตัวที่อาศัยการลงแขกนั้นมักจะเป็นงานใหญ่ที่เลือบ่ากว่าแรงหรือไม่เช่นนั้นก็จะเป็งานหนักที่จำเป็นต้องทำให้เสร็จภายในวันเดียว จึงต้องบอกให้ญาติพี่น้องมาช่วยเหลือ งานส่วนตัวที่ต้องลงแขกในชนบทนั้นมีอยู่ 3 อย่างคือ ลงแขกสร้างบ้าน ลงแขกทำนา และลงแขกหาอาหาร

การลงแขกสร้างบ้าน การสร้างบ้านของคนในชนบทนั้น ชาวชนบทมีธรรมเนียมว่า จะต้องทำให้เสร็จภายในวันเดียว ดังนั้นก่อนที่จะถึงวันสร้างบ้านเจ้าของบ้านจะไปบอกกล่าวญาติและเพื่อนบ้านให้ทราบว่าจะตนเองจะปลูกบ้าน ขอแรงมาช่วยหน่อยเถิด ต้องการแรงงานมากเท่าไรก็บอกไปตามจำนวนที่ต้องการ ครั้นรุ่งเช้าแขกที่ได้รับการขอร้องก็จะมาช่วยงานตั้งแต่เช้าตรู่ด้วยความเต็มใจ ฝ่ายเจ้าของบ้านจะจัดเตรียมอาหารไว้เลี้ยงดูเป็นอย่างดีไม่ให้ขาดเหลืออาหารที่จัดเตรียมไว้เลี้ยงแขกจะต้องทำให้ดีเป็นพิเศษและทำให้มีปริมาณพอเพียง ชาวอีสานในชนบทชอบรับประทานอาหารประเภท ลาบ ต้ม ดังนั้นอาหารสองประเภทนี้จะขาดเสียไม่ได้ เพราะถือว่าเป็นอาหารชั้นดีมีโอกาสรับประทานเฉพาะในโอกาสพิเศษ เช่นลงแขก หรือมีงานเท่านั้น ฝ่ายแขกที่มาช่วยงานก็จะ

ร่วมมือกันทำงานอย่างจริงจังเพราะนาน ๆ ที่จึงจะมีการขอร้องให้ช่วยเหลือ แยกที่มาช่วยงานจะช่วยกันทำงานจนเสร็จจึงจะกลับบ้าน

การลงแขกทำนา การทำนาในแต่ละปีมีความจำเป็นที่ต้องใช้แรงงานมากอยู่สี่ครั้งด้วยกันคือ เวลาดำนา เวลาเกี่ยวข้าว เวลานวดข้าว และเวลาขนข้าวขึ้นยุ้ง ดังนั้นการทำนาในสี่ระยะนี้จึงต้องอาศัยแรงจากญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านมาช่วยเหลือ เมื่อลงแขกในนาของตนเองแล้ว ก็ต้องไปช่วยลงแขกนาของคนอื่นตอบแทนกันไป การแสดงน้ำใจต่อกันเช่นนี้ย่อมชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า น้ำใจและน้ำมิตรมีค่ายิ่งกว่าเงินสำหรับชาวชนบท

ตามปกติแล้ว เมื่อถึงเวลาดำนาชาวบ้านไม่ค่อยจะมีโอกาสลงแขกเพราะต่างคนต่างก็รีบดำนาให้ทันกับน้ำหากน้ำแห้ง จะปักดำไม่ได้ แต่เมื่อถึงเวลาเกี่ยวข้าว นวดข้าว ขนข้าวขึ้นยุ้งจะต้องมีการลงแขก การที่ชาวบ้านมาร่วมกันทำงานนี้ นอกจากจะทำให้งานเสร็จเร็วขึ้นแล้ว ยังทำให้การทำงานสนุกสนานเพลิดเพลิน ชายหนุ่มหญิงสาวมีโอกาสดูพบกัน ได้สังเกตอุปนิสัยและถือเป็นโอกาสที่จะได้พูดคุยกัน หนุ่มสาวบางคนก็คารมคมคายก็จะพูดจากันเป็นกลอนฉันตามแบบชาวบ้าน เรียกว่า จำผญา ดังตัวอย่างผญาเกี่ยวสาวในวันเกี่ยวข้าว

(ชาย) เหลียวเห็นเข้าในนาถือดอกเกี่ยว ทางถือดอกเกี่ยวเจ้า
ของเข้ากะท่อกัน เจ้าผู้ทำนากว้างลงนาขาวหลายโบชน์ เจ้าผาย
โผดให้ถ้ำด้านเกี่ยวนำแม่เป็นหยั

(แปล) มองเห็นข้าวในนาพี่ก็อยากจะเกี่ยว ทั้งนี้ก็อยากจะ

เกี่ยวเจ้าของข้าวเท่า ๆ กัน น้องผู้ทำนากว้างนายาวหลายโยชน์ น้องจะไม่กรุณาให้พี่ช่วยเกี่ยวข้าวด้วยหรือ

(หญิง) โอ้อ่านนาทาม'งามแต่เจ้า ฮวงซีเหม้ากะบ่มี งามแต่กกกแต่ต้น บ่มีฮวงซีเกี่ยวดอกอ้ายเอ๊ย

(แปล) มากุ่ยโอ้ที่นาลุ่ม สวยแต่ข้าวแต่วรงไม่มีแม้แต่จะทำข้าวเม่า งามแต่ต้นไม่มีรวงจะให้เกี่ยวหรือกพี่

(ชาย) เหลียวเห็นเข้านาท่งมาเจียวงามแท้ขอ เหลียวเห็นเข้านาทาม มาเจียวอ่อนแท้ขอ ก็คืออยากมาอยู่ซ้อนกินข้าวอ่อนเจียวได้

(แปล) มองดูข้าวในนาตอนนาลุ่มก็เขี้ยวงามจริง ๆ พี่จึงคิดอยาก จะมาอยู่เป็นคู่ครองกินข้าวงามนั้นด้วย

(หญิง) เจ้าแหม่แนวนามเข้ามากินไก่ ไก่บ้านคำบ้อ มาพ้อ พุ่มหมากเขื่อนมาพ้อเกรื่อหมากแข็ง สังกเวียนเข้าบ่อยากหนีแท้ เจ้าติ มาเหลียวขี้ก้อยกินใบ เจ้าบ้านเพิ่นไล่บ้อ มีเจ้าของเพิ่นกะเผ้า มีเจ้า เพิ่นกะหวง

(แปล) เจ้าทำไมมากินไก่นักไม่กลัวจะคำหรือ มาพบต้น มะเขืองามกวนเวียนไม่อยากจะกลับบ้าน เหลียวมองอย่างอยากจะกินใบ ไม่กลัวคนอื่นจะไล่หรือ มีเจ้าของเขาก็หวง

(ชาย) น้องอย่าเว้าจ้งจ้งมันคือสั่นไล่กัน ให้ยาว ๆ ไว้คือสายโทรเลข นี่เป็นหยั่ง อย่าซิสันอ้อมป้อมคือบักก้อมขี้ไก่หลายนาง

(แปล) น้องอย่าพูดเช่นนั้นเหมือนตัดไม้ตรี ขอให้น้องต่อไม้ตรี ให้ยาวเหมือนสายโทรเลข อย่าทำให้สันจืดจู้เหมือนคนเดียว ๆ ซี่ ไก่นะน้อง

(หญิง) อ้ายเอย โบราณว่า ถ้าชายนี้มันแบกถือขึ้น เห็นผู้สาว
แตก่วนเอาแต่บ่มี

(แปล) พี่เอย โบราณกล่าวว่า น้ำคำของชายเหมือนนุ่นเพียง
แต่เห็นผู้หญิงใจก็สับสนวุ่นวายจะหาหัวใจที่รักจริงไม่มี

(ชาย) น้องเอยอันว่าตัวอ้ายนี้ตึกแหหวังปลา ทำนาหวังเข้า พัน
โพนหวังปลุกถั่ว บ่เคยตัวะหลอกถั่วให้ปลาเดินใส่ขุม

(แปล) น้องเอยตัวพี่นี้ทอดแหก็หวังปลา ทำนาก็หวังจะได้ข้าว
บุกเบิกปากก็หวังจะปลุกถั่ว พี่ไม่เคยโกหกให้ปลากระโดดเข้าสู่หลุม
ดักเลย

การลงแขกหาอาหาร

เมื่อเจ้าของบ้านคนใดจะจัดงานในโอกาสพิเศษ เช่น ขึ้น
บ้านใหม่ บวชนาค ตั้งกองกฐิน ทำบุญต่าง ๆ สำหรับในชนบท
ที่ไม่มีตลาดจะต้องมีการลงแขกหาอาหาร เตรียมไว้เลี้ยงผู้คนที่จะ
มาในงานนั้น ๆ การลงแขกหาอาหารนิยมแบ่งกันออกเป็นพวก เช่น
พวกผู้ชายก็ไปทอดแหหาปลา พวกผู้หญิงก็ไปหาทุ่งหาหอย หรือ
เก็บผักต่าง ๆ เมื่อได้อาหารมาก็นำมารวมกันไว้ที่บ้านงานเพื่อเลี้ยง
แขกต่อไป

การลงแขกเพื่อทำงานส่วนรวม หรือกระทำสาธารณประโยชน์นั้น
จะลงแขกเมื่อมีงานประเพณีของหมู่บ้าน งานนั้นเป็นงานใหญ่ที่
ต้องอาศัยแรงงานจากหญิงชายหลายฝ่าย เช่น ฝ่ายจัดเตรียมสถานที่
ฝ่ายดูแลพระ ฝ่ายดูแลแขก ฝ่ายอาหาร ทางวัดหรือกำนันผู้ใหญ่

บ้านก็จะตั้งกองประชุม บอกกล่าวให้มาช่วยงาน ชาวบ้านทุกคน
ก็จะมาช่วยจนกว่างานจะเสร็จโดยไม่เกี่ยงงอนหรือเรียกร้องสิ่งตอบแทน

นอกจากนั้นการสร้างสาธารณูปโภค เช่น ถนน บ่อน้ำ สะพาน
สร้างวัดหรือศาลากลางบ้าน ในชนบทก็จะทำการสร้างด้วยวิธี
การลงแขก ผู้ที่ออกปากบอกแขกให้มาช่วยแบกหาม ก็คือคณะ
กรรมการหมู่บ้าน หรือผู้ที่ชาวบ้านศรัทธานับถือ การลงแขกสร้าง
สาธารณูปโภคของชาวชนบทนับว่าเป็นการช่วยประหยัสดงบประมาณ
ของรัฐบาล และเป็นการช่วยพัฒนาตนเอง ตลอดจนสังคมของ
ตนอีกด้วย

ประเพณีการขอฝนของชาวอีสาน

ฝน มีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอีสานมาก เพราะชาวอีสานส่วนใหญ่ทำนาเป็นอาชีพ หากปีใดฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล ความอดอยากแห้งแล้งจะครอบคลุมไปทุกหมู่บ้าน แต่ถ้าหากปีใดฝนตกต้องตามฤดูกาล ข้าวปลาอาหารจะอุดมสมบูรณ์ ดังนั้นสายฝนจึงเปรียบเสมือนเส้นชีวิตของชาวอีสาน เนื่องจากชีวิตของชาวอีสานขึ้นอยู่กับดินฟ้าอากาศนี้เอง ชาวอีสานจึงมีพิธีการต่าง ๆ บวงสรวงบูชาเทพเจ้าผู้ควบคุมฝนคือ พระยาแถน เพื่อขอประทานฝนสำหรับทำนาทำไร่ นอกจากนั้นชาวอีสานยังมีพิธีการต่าง ๆ เพื่อขับไล่ภูตผี ที่ทำให้อากาศแห้งแล้งออกไปจากหมู่บ้านของตน พิธีการเหล่านั้นได้สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาในการดำรงชีวิตและสภาพความรู้สึกนึกคิดของชาวอีสานได้อย่างชัดเจน พิธีขอฝนของชาวอีสานเท่าที่ชาวชนบทปฏิบัติสืบมาจนถึงทุกวันนี้มีอยู่หลายวิธีด้วยกันคือ

1. พิธีเต้าแม่นางข้อง หรือ เชียงข้อง จุดมุ่งหมายในการทำพิธีเต้าแม่นางข้องคือ

- 1) เพื่อขับไล่ผีแม่แล้งที่ทำให้อากาศแห้งแล้งออกไปจากหมู่บ้าน
- 2) เพื่อขอคำทำนายว่าปีนี้ฝนฟ้าจะตกต้องตามฤดูกาลหรือไม่ ข้าวปลาอาหารจะบริบูรณ์ดีหรืออย่างไร

พิธีเต้าแม่นางข้อง หรือ เชียงข้อง เป็นพิธีทางไสยศาสตร์

การประกอบพิธีนี้ใช้ข่องเป็นอุปกรณ์สำคัญ ตามปกติ ข่องคือเครื่องจักสานไม้ไผ่ชนิดหนึ่งที่ใช้บรรจุ ปู ปลา หอย พิธีเต้าแม่นางข่องจะเริ่มต้นจากการนำข่องมาตกแต่งให้เป็นรูปคนโดยเอาไม้เสียบกันข่องทำให้เป็นขา 2 ขา แล้วเอาไม้เสียบเข้ากลางข่องทำให้เป็นแขน 2 แขน ต่อจากนั้นนำกะลามะพร้าวอันหนึ่งมาเป็นศีรษะเขียนรูปตา คิ้ว ปาก จมูก บนกะลามะพร้าว นั้น แล้วเอาแพรแดงมาผูกที่คอข่องคล้ายกับเป็นเสื้อผ้า เมื่อทำดังกล่าวนี้นี้นข่องจะกลายเป็นรูปคน เรียกว่า แม่นางข่อง หรือ เชียงข่อง

เมื่อทำข่องให้เป็นรูปคนเสร็จแล้ว หัวหน้าพิธีจะนำเครื่องสักการะที่เรียกว่า ชัน 5 อันประกอบด้วย ดอกไม้ รูป เทียน หมากพลู บุหรี่ อย่างละห่าคู่ ปาวเทวดามาชุมนุมตั้งจิตอธิษฐานขอให้ฝนตก

เชียงข่อง

ตามปรารถนา เสร็จแล้วนำเชียงข้องไปผูกกับไม้คานเพื่อให้คนสองคนมาจับหรือมาเต้า คนที่จะมาเต้าแม่นางข้องทั้งคู่นั้นจะต้องเป็นคนธาตุถูกกัน เช่น เป็นคนธาตุลม หรือธาตุน้ำ หากคนหนึ่งเป็นธาตุน้ำ อีกคนหนึ่งเป็นคนธาตุไฟ ถือว่าเป็นธาตุที่ไม่ถูกกัน ถ้าให้คนธาตุไม่ถูกกันเต้าแม่นางข้อง แม่นางข้องจะไม่เคลื่อนที่ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “บ่สน” จะต้องเปลี่ยนคนเต้าแม่นางข้องใหม่ เมื่อแม่นางข้องได้คนเต้าที่ถูกใจแล้วจะพาไปไล่แม่แล้งโดยจะพาวิ่งไปยังจุดที่ผีแม่แล้งอยู่และจะขับไล่ผีแม่แล้งให้ออกไปจากหมู่บ้าน การเต้าแม่นางข้องบางครั้งก็ใช้เวลานานเกือบตลอดวัน แต่บางครั้งก็ใช้เวลาสั้นเพียงสองชั่วโมง ชาวอีสานมีความเชื่อว่าหลังจากที่แม่นางข้องไล่ผีแม่แล้งออกไปจากหมู่บ้านอีกไม่นานนักฝนก็จะตก

การเต้าแม่นางข้องเพื่อขอคำทำนายว่า ข้าวปลาอาหารจะบริบูรณ์หรือไม่นั้นใช้วิธีเสี่ยงทายว่า หากข้าวปลาอาหารจะบริบูรณ์ขอให้แม่นางข้องสน ก็คือให้ตัวสน หากข้าวปลาอาหารจะไม่บริบูรณ์ขอให้นิ่งเฉย

พิธีเต้าแม่นางข้องของชาวอีสาน นอกจากจะกระทำเพื่อจุดประสงค์สองประการที่กล่าวมาแล้ว ชาวอีสานยังทำพิธีเต้าแม่นางข้องเพื่อจับขโมยและไล่ผีปอบอีกด้วย

พิธีเต้าแม่นางข้องเพื่อขับไล่ผีปอบนั้น จะต้องเอาสากนวดข้าวมาตากแห้งให้เป็นรูปสิ่งค์ โดยเอาสีแดงมาเขียนให้เป็นรูปดอกบัวให้คนสองคนเดินถือสิ่งค์หรือดอกบัวคนละดอกนำหน้า ติดตามด้วยคนเต้าแม่นางข้อง เมื่อผีปอบเห็นก็จะวิ่งหนี ชาวอีสานมีความ

เขียงข้อ

เชื่อว่า สิ่งนี้ สามารถป้องกันภูตผีปีศาจได้ ชาวอีสานจึงนำแก่นไม้เนื้อแข็งมาแกะเป็นรูปสิ่งเล็กๆ เรียกว่า ขิก(ปลัดขิก) ห้อยไว้ที่เอวเพื่อป้องกันภูตผีที่จะมารังควาน ส่วนพิธีเต้าแม่นางข้องเพื่อจับขโมยนั้น แม่นางข้องจะพาคนเต้าไปยังบ้านขโมย ชาวบ้านก็จะจับขโมยมาลงโทษตามสมควร

ผีแม่แล้งตามความเชื่อของชาวอีสานจะมีจริงหรือไม่ก็ตาม แต่พิธีเต้าแม่นางข้องจะเป็นการช่วยสร้างพลังใจให้ชาวอีสาน เกิดความหวังและมีมานะในการทำนาไร่ ไม่ปล่อยจิตใจให้ย่อท้อไปตามสภาพดินฟ้าอากาศ

2. พิธีแต่งงานแนว

“นางแมวยอย ขอฟ้าขอฝน ขอน้ำมนต์ฮอดหัวนางแมว นางแมวมาแล้วจ้า” ในปีใดที่ภาคอีสานแห้งแล้ง ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล ชาวอีสานจะทำพิธีแห่หางแมวเพื่อให้หางแมวช่วยขอฝน ตามเนื้อความในคำเซิ้งหางแมวที่ยกมากล่าวข้างต้นนี้

พิธีแห่หางแมวของชาวอีสานจะเริ่มต้นจากการคัดเลือกแมวสีดำตัวเมียมา 1-3 ตัว หรือจะใช้เพียงตัวเดียวก็ได้ นำแมวใส่ลงในกะทอหรือเช่งที่มีฝาปิดปากข้างบน ฝาปิดนั้นจะต้องเป็นฝาโปร่งพอที่น้ำจะกระเซ็นไปถูกตัวแมวได้ ในขณะที่วางแมวลงในเช่ง ผู้ที่จับแมวจะต้องพูดว่า “นางแมวยอย ขอฟ้า ขอฝน ให้ฝนตกลงมาเด้อ” เมื่อปิดฝาเช่งดีแล้วต้องหาไม้มาสอดเป็นแกนสำหรับหาม ต่อจากนั้นจัดเครื่องสักการะบูชาอันประกอบด้วยขัน 5 ดังกล่าวแล้วในพิธีเต้าแม่นางข้อง หัวหน้าพิธีนำเครื่องสักการะปาวอัญเชิญเทวดาลงมาชุมนุม แล้วตั้งจิตอธิษฐานขอน้ำฝน ชาวบ้านก็จัดเตรียมขบวนแห่หางแมว โดยมีชายคู่หนึ่งเป็นผู้หามเช่ง นางแมวนำหน้า คนที่ร่วมในขบวนแห่ก็จะร้องคำเซิ้งแห่หางแมวพร้อมกัน โดยมีผู้เป็นแม่บทกล่าวนำอยู่หนึ่งคน ขบวนแห่หางแมวจะแห่ไปตามบ้านต่าง ๆ เมื่อไปถึงบ้านเรือนของใครคนในขบวนแห่ก็จะร้องบอกว่า “เจ้าข้า ๆ นางแมวมาแล้ว นางแมวมาแล้ว นางแมวเอาฝนมาให้แล้ว” คนอื่น ๆ ก็จะร้องเสริมขึ้นว่า “ตกแอง ๆ ฝนตกแอง ๆ ตกแอง ๆ ให้แดงเป็นหน่วย ตกค่อย ๆ ให้อ้อยเป็นล้า ตกลงมา ฝนตกลงมา เทลงมา ฝนเทลงมา เทลงมาพอทำนาได้ อย่าถึงต้องให้ใช้เฮือแจว เอ้าเทลงมา ฝนเทลงมา” เจ้าของบ้าน

ที่ขบวนแห่นางแมวไปถึง จะต้องดักน้ำสาตลงไปให้ถูกขบวนแห่และ
 ถูกตัวนางแมวด้วย ในขณะที่สาตน้ำลงไปก็จะพูดว่า “เอ้า ฝนตก
 ลงไปแล้ว ฝนตกแล้ว ตกลงมามากจริง ๆ ต้นข้าว ต้นหญ้าขึ้นเขียว
 ไปหมด” คนในขบวนแห่ก็ต้องทำท่าเหมือนเดินตากฝนจริง ๆ
 หากขบวนแห่นางแมวไปถึงบ้านใคร บ้านนั้นไม่สาตน้ำลงมาชาว
 อีสานมีความเชื่อว่า นางแมวจะโกรธมาก และสาเหตุประการนี้เอง
 จะทำให้เกิดอาเพศ ฝนไม่ตกอากาศแห้งแล้ง

การใช้แมวเป็นตัวประกอบที่สำคัญในพิธีขอฝน ก็เพราะ
 แมวเป็นสัตว์ที่เกลียดฝน ถ้าฝนตกครั้งใดแมวจะร้องทันที ชาวอีสาน
 จึงถือเอาเคล็ดที่แมвр้องในเวลาฝนตกกว่าจะเป็นเหตุให้เกิดฝนจริง ๆ
 ด้วย ชาวบ้านจึงต้องร่วมมือกันสาตน้ำและทำให้แมวร้องมากที่สุด
 จึงจะเป็นผลดี ขบวนแห่นางแมวนั้นบางครั้งก็ใช้เวลานานเกือบตลอดวัน
 ชาวบ้านจึงต้องบริจาคข้าวปลาอาหาร ตลอดจนเหล้าให้คนในขบวน
 แห่ด้วย ดังนั้นการแห่นางแมวจึงเป็นการร่วมใจกันในหมู่บ้านทุกครัว
 เรือน เพื่อประกอบพิธีตามความเชื่อและสนุกสนานร่วมกันในการเซ้
 นางแมว ชาวอีสานมีความเชื่อว่าหลังจากประกอบพิธีแห่นางแมว
 แล้วฝนจะตกลงมาตามคำสวดอ้อนวอนในคำเซ้ นางแมวว่า

เต้าอีแม่นางแมวมาขอไข่

ขอน้ำมนต์ฮอดแมวให้แน่

บ่ได้ปลาเอาหนูกับแซ่ก

แม่เฒ่าเอยอย่าฟ้าวขายลูก

ตาเว็นแดงฝนตกลงมา

ขอบ่ได้ขอฟ้าขอฝน

บ่ได้คำจ้างเอาแมวข้อยมา

บ่ได้เข้าเหล้าเด็ดก็เอา

เข้าเฟิ่นปลุกลูกน้อยเฟิ่นแพง

ตาเว็นดำฝนหน้าลงมา

ตาเว็นตกฝนตกลงมา

ฝนบ่ตกเข้าไเฮ่ตายคา

ฝนบ่ตกเข้านาตายแล้ง

ฝนบ่ตกกกล้าแห้งตายนาน

ตกลงมาฝนตกลงมา

เพลงมาฝนเพลงมา

กึก กู๊ กึก ๆ กู๊

3. พิธีเต้าแม่นางดั่ง หรือแก่แม่นางดั่ง

พิธีเต้าแม่นางดั่ง เป็นพิธีทางไสยศาสตร์เพื่อขอฝน การประกอบพิธีนี้ใช้กระดังเป็นอุปกรณ์สำคัญ กระดังเป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ชนิดหนึ่ง รูปร่างแบนขอบกลมยกให้สูงขึ้น ใช้ฝักข้าวและเลียงไหม วิธีการเต้าแม่นางดั่งทำดังนี้คือ เตรียมดอกหลักไว้สองหลัก หลักหนึ่งเป็นหลักแล้ง หลักหนึ่งเป็นหลักฝน จัดหากระดังมาคู่หนึ่ง ไม้คานคู่หนึ่งมัดไม้คานไขว้ติดกันเป็นรูปตีนกา เอากระจกเงา หวี ปั้นข้าวเหนียวกำไลมือ แหวน ของหญิงหม้ายวางลงในกระดังแล้วเอากระดังอีกใบหนึ่งครอบข้างบนแล้วมัดติดกับไม้คาน หัวหน้าพิธีจะจัดเครื่องสักการะบูชาเทวดาอันประกอบด้วย ชัน 5 และเหล้าก่องไข่หน่วยคือ เหล้าขาวขวดหนึ่ง ไผ่ต้มอีกลูกหนึ่ง ปาวเทวดามาชุมนุมมอริชฐานขอฝน ให้คนสองคนจับไม้คานเต้าแม่นางดั่ง หัวหน้าพิธีจะนำชาวบ้านกล่าวคำเซ่งแม่นางดั่งเป็นวรรคไป เมื่อกล่าวคำเซ่งจบบทหนึ่งหากแม่นางดั่งเคลื่อนที่ไปตีหลักฝน ฝนก็จะตก และถ้าหากเคลื่อนที่ไปตีหลักแล้งฝนก็จะแล้ง หากแม่นางดั่งเคลื่อนที่ไปเป็นร่องคล้ายกับคุน้ำ หรือ ที่ภาษาอีสานเรียกว่า ก้วยหล่อ ฝนจะตกในเร็ววัน เมื่อกล่าวคำเซ่งจบบทหนึ่ง ๆ หากแม่นางดั่งบ่สุนหรือไม่เคลื่อนที่ ต้องว่าคำเซ่งไปเรื่อย ๆ ใจความในคำเซ่งแม่นางดั่งจะเป็น

การพรรณาสภาพของพืชผลที่คอยฝน และเป็นคำกล่าววอน
ขอให้ฝนตก ขอยกมาเป็นตัวอย่าง ดังนี้

 เต้าอี่แม่นางดั่ง
 มาเวียนนี้ได้สองสามรอบ
 ตักตุลี่แมงมีตุลา
 มาสู่แดดหรือมาสู่ฝน
 มาชักใช้แมน่เขียดจ่านา
 เชิญทั้งครกไม้บากมาสูนตั้งเยอ
 มีทั้งหวีเขาควายปายฮี้
 มีทั้งเหล้าไหหลวงจับไก้
 แขวนลงมาแต่เทิงวีดั่ง
 มาปิ่นวัดปิ่นเวียนเดียวนี้
 ฝนบ่ตกเข้านาตายแล้ง
 หมากหม่วยสุกคาเคือเหม็ดแล้ว
 น้ำใสขาวให้สุพากันอาบ
 ฝนตกลงตั้งแต่เทิงภูค้อย
 กึ่งกันลงสุพันกันลงเสมอดั่งพันสาต
 เสมอกันแล้วฝนแก้วเสียนล้า
 สาวไทยเวียงเต้าแม่นางดั่ง
 มาเป่งน้ำเดือนหกใส่เข้า

 โล่งโค้งเสมอดั่งกงเกวียน
 มาคอบนี้ได้สองสามที
 พาสาวหลงเข้าดงกำแมด
 มากำฮอนนำแม่เขียดได้
 หลังซา ๆ แมน่พญาคันคาก
 ดั่งน้อย ๆ ฮ่อนเข้ากินขาวฮีสาวก็มี
 มีทั้งหวีเขาควายปายเกล้า
 มีทั้งเหล้าไหใหญ่นับแสน
 เต็นเยอดั่งเปอเคอเยอดั่ง
 ฝนบ่ตกเข้าไเฮ่ตายคา
 แอ้งอยู่ป่าโฮมโคงเหม็ดแล้ว
 หมากเขือสุกคาขวันเหม็ดแล้ว
 เห็นหอยกาบถึมขึ้นเมื่อบก
 น้ำย้อยลงภูหอภูโฮง
 ตาดแต่นี้เท่าฮอดเสอเพอ
 มานำภูนี้ให้ฝนฮวยลง
 เปอเสอเยอดั่ง เปอเคอเยอดั่ง
 มาเป่งน้ำเดือนเก้าใส่เนา กูกูกู ๆ ๆ

 พิธีการเต้าแม่นางดั่งเพื่อขอฝนของชาวอีสาน น่าจะเป็นประเพณี
 ที่นับถือสืบมาจากเวียงจันทน์ เพราะหลักฐานมีปรากฏในคำเต็งแม่นางดั่งว่า

“สาวไทยเวียง (จันทร์) เด้าแม่นางตั้ง” บรรพบุรุษของคนในภาคอีสานและชาวเวียงจันทร์เป็นพวกเดียวกัน ประกอบกับชาวเวียงจันทร์ได้อพยพลงมาอยู่ในเขตภาคอีสานหลาย ๆ จังหวัดจึงเป็นไปได้ที่เดียวที่ชาวอีสานจะสืบต่อพิธีการเด้าแม่นางตั้งมาจากเวียงจันทร์ ดังปรากฏใจความในคำเซิ้งแม่นางตั้งว่า

“น้าย้อยลงภูหอภูโฮง กิ่งกันลง สูพันกันลง
 เสมอกันตั้งพันสาต ตาดแต่นี้ฮอดเท่าเสอเพอ”

ภูหอภูโฮง อยู่ในเขตจังหวัดเลย ดงเสอเพอหรือดงเสือเปลอยู่ ในเขตจังหวัดอุดร บริเวณเหล่านี้เคยเป็นเขตปกครองของเวียงจันทร์ ในสมัยก่อน

4. พิธีดิงครกดิงสากหรือโยนครกโยนสาก

พิธีโยนครกโยนสาก เป็นพิธีทางไสยศาสตร์ที่กระทำเพื่อขอฝนโดยมีครกและสากที่ใช้ในครัวเป็นอุปกรณ์สำคัญ พิธีโยนครกโยนสากกระทำดังนี้คือ เอาครกและสากผูกด้วยเชือกอย่างละเส้น แบ่งให้ผู้หญิงและผู้ชายจำนวนเท่า ๆ กันจับปลายเชือกคนละด้าน แต่งเครื่องขันห้าสักการะบูชาเทวดาขอฝน ตั้งจิตอธิษฐานว่า ถ้าฝนตกขอให้ฝ่ายหญิงแพ้ ถ้าฝนจะแล้งขอให้ฝ่ายชายแพ้ จากนั้นเริ่มดิงครกดิงสากจนปรากฏผลว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแพ้ ชาวอีสานเชื่อว่าฝนฟ้าในปีนั้นจะเป็นไปตามการตั้งจิตอธิษฐาน

5. พิธีแห่ข้าวพันก้อน

ชาวอีสานนิยมทำพิธีแห่ข้าวพันก้อนโดยใน 3 โอกาสด้วยกันคือ

1. เมื่อมีการทำบุญพระเวส หรือ บุญมหาชาติ เพื่อเป็น ธรรมบูชา (คาถาพัน)
2. เมื่อมีการฟังเทศน์ลำ หรือเทศน์นิทาน(วรรณคดี)
3. เมื่อฝนไม่ตกในฤดูทำนา โดยมีจุดประสงค์เพื่อขอฝน การแห่ข้าวพันก้อน เริ่มจาก การนำข้าวเหนียวหนึ่งป็นเป็น ก้อนขนาดเท่าปลายนิ้วก้อย หรือเท่าเม็ดพุทราให้ได้พันก้อน (บางท้องถิ่นใช้ไม้เสียบก้อนข้าวทุกก้อนด้วย และข้าวพันก้อน นั้นนิยมผสมถั่ว งา ด้วยก็มี) พร้อมกับเครื่องสักการะบูชาอันได้แก่ เทียนพันเล่ม ธูปพันดอก ดอกไม้พันดอก จัดใส่ภาชนะ เช่น พาน ชัน หรือถาด นำไปเข้าขบวนแห่ การแห่นั้น ถ้าเป็นงานทำบุญ พระเวส และพิธีเทศน์ลำ นิยมแห่รอบศาลาการเปรียญ 3 รอบ แล้วนำข้าวพันก้อนไปใส่ภาชนะที่เตรียมไว้ตามเสาธงรอบศาลาการ เปรียญ เป็นธรรมบูชา(บูชาคาถาพัน) และบางท้องถิ่นก็นิยมนำไปตั้ง บูชาพระอุทิศด้วย มักจะเริ่มแห่แต่เช้ามีดก่อนพระสงฆ์จะเริ่ม เทศน์ (ประมาณ 4.00-5.00 น.) ถ้าเป็นการแห่เพื่อทำพิธีขอฝนนิยม แห่ไปยังสถานที่ที่มีวัดอุโบสถอันศักดิ์สิทธิ์ เช่น พระพุทธรูป ที่ชาวบ้านศรัทธา นับถือ การแห่ข้าวพันก้อนจะเริ่มแห่จากวัดไปยัง โบสถสถานอันศักดิ์สิทธิ์ เมื่อแห่ไปถึงแล้วหัวหน้าขบวนแห่จะนำ เพื่อนบ้านสมาทานศีล คารวะพระพุทธรูป ป่าวสัศเค (ขุมนุมเทวดา) ขอน้ำฝนจากพระรัตนตรัย ต่อจากนั้นแห่ข้าวพันก้อนกลับไปบูชาที่ อารามในวัดประจำหมู่บ้าน เมื่อขบวนแห่ข้าวพันก้อนมาถึงวัด จะมี ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งมารอรับที่วัด ชาวบ้านที่มารอรับจะถามคนใน

ขบวนแห่ว่า “ด้วยเดชพระรัตนตรัยและพระพุทธรูปองค์ศักดิ์สิทธิ์ ท่านจะบันดาลน้ำฝนให้แก่หมู่เฮาหรือไม่” คนในขบวนแห่ก็จะตอบว่า “ท่านจะบันดาลน้ำฝนให้แก่หมู่เฮา ต่อไปฝนฟ้าจะตกต้องตามฤดูกาล ประชาชนพลเมือง วัว ควาย จะสุขสบายน้ำจะมีเต็มท้องนา ปลูกปลาอาหารจะไม่อดอยาก ” ชาวบ้านที่มารอรับก็จะแสดงความยินดีเปล่งเสียงไชโย และพากันร่วมอนุโมทนาสาธุ เสร็จแล้วนำข้าวพันก้อนไปประดิษฐานไว้ในอาราม

หากพิจารณาให้ดีจะเห็นได้ว่า พิธีขอฝนในข้อนี้แตกต่างจากพิธีอื่น ๆ เพราะเป็นการขอฝนจากพระรัตนตรัย มิใช่ขอฝนจากเทวดา หรือ ภูตผีย่างพิธีที่กล่าวมาแล้วในตอนนั้น

5. การเทศน์พญาคันคาก มูลเหตุแห่งการฟังเทศน์พญาคันคาก เพื่อขอฝนนั้น มาจากความเชื่อในนิทานเรื่องพญาคันคาก เสวยราชย์อยู่ในเมืองชมพู ทรงเป็นโอรสของพระเจ้าเอกราชและพระนางสีดา เหตุที่พระองค์ได้ชื่อว่าพญาคันคาก เป็นเพราะเมื่อประสูติออกมาถูกมารมีผิวเนื้อและรูปร่างเหมือนคางคก แต่มีบุญญาธิการมากเพราะพระอินทร์คอยช่วยเหลือ ชาวเมืองจึงพากันเคารพบูชาพญาคันคาก จนลืมนบูชาพระยาแถน ทำให้พระยาแถนโกรธไม่ปล่อยฝนตกในเมืองมนุษย์เป็นเวลาถึง 7 ปี พญาคันคากจึงสั่งให้บรรดาสัตว์ เช่น นาค ปลา ปลวก ช้าง ม้า พญาหงส์ ช่วยกันสร้างทางไปให้ถึงเมืองพระยาแถนภายในเวลาสามเดือน โดยให้ปลวกเอาดินมาโบกทาง เมื่อสร้างทางเสร็จแล้วพญาคันคากก็นำกองทัพไปรบกับพระยาแถน ใช้เวลาเดินทัพ 2 ปี จึงถึงเมืองพระยาแถน พญาคันคาก

รบชนะพระยาแถน พระยาแถนจึงปล่อยฝนให้ตกในโลกมนุษย์ ชาวอีสานจึงมีความเชื่อว่าด้วยฤทธิ์เดชของพญาคันคาก หากช่วยกันรักษาศีลฟังเทศน์ฝนก็จะตกตามฤดูกาล

พิธีฟังเทศน์พญาคันคากนั้น นิยมขุดสระ ลีกร้างพอสสมควร ตักน้ำไปขังไว้ในสระเอาจอก แหน ปู ปลา เต้า หอย ปล่อยลงไป ตามขอบสระปั้นรูปช้าง ม้า วัว ควาย ต่อ แตน อึ่งอ่าง กบเขียด เรียงรายไว้รอบสระ จัดเครื่องบูชาเครื่องร้อย ได้แก่ เมี่ยงร้อยคำ หมากพลูร้อยคำ ดอกไม้และน้ำส้มป่อยหนึ่งขัน หัวหน้าพิธีนำขัน 5 ขัน 8 มานิมนต์พระสงฆ์อย่างน้อยที่สุด 5 รูป มาเจริญพระพุทธมนต์ ชาวบ้านจะต้องนุ่งหม้อขาว รักษาศีล 5 ศีล 8 เป็นเวลา 3 วัน แล้วตั้งจิตอธิษฐานขอให้ฝนตก พระสงฆ์จะแสดงพระธรรมเทศนา เรื่องพญาคันคาก

6. การสวดคาถาปลาค้อ มูลเหตุแห่งการสวดคาถาปลาค้อเพื่อขอฝน มีเรื่องเล่าไว้ในตำนานว่า ครั้งอดีตกาลพระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็น พญาปลาค้อ (พญาปลาช่อน) อาศัยอยู่ในห้วยแห่งหนึ่ง คราวหนึ่ง เกิดฝนแล้งน้ำในห้วยแห้งงวดฝูงปลากำลังจะตาย พญาปลาค้อแหวก โคลนขึ้นมา ทำสังกิริยาเปล่งวาจขึ้นว่า

“ดูกรฝน ข้าพเจ้าถึงความทุกข์ยากเพราะอาศัยฝูงปลาทั้งหลาย เมื่อข้าพเจ้าได้รับความทุกข์ยากเช่นนี้เหตุใดท่านจึงไม่ตกลงมา ข้าพเจ้ากำเนิดเป็นปลาแต่ข้าพเจ้าไม่เคยเคี้ยวกินปลาเลย แม้แต่ ตัวเล็ก ๆ ประมาณเท่าเม็ดข้าวสาร มิได้กินสัตว์เหล่าอื่นที่มีชีวิต แม้แต่สักครั้งเดียว อันนี้เป็นความสัตย์จริง ด้วยอำนาจแห่งสังกัจจาน์

ขอให้ฝนได้ตกลงมาช่วยชีวิตพวกปลาทั้งหลายเถิด”

ด้วยสัจจกิริยาของพญาปลาค้อ เมื่อเปล่งคาถาจบฝนก็ตกลงมาทันที ทั้งนี้เป็นด้วยอำนาจศีลธรรมและสัจจบารมีของพญาปลาค้อ ฝูงปลาจึงรอดพ้นจากความตาย การสวดคาถาปลาค้อ จึงถือเป็น ประเพณีมาจนทุกวันนี้ หากเราพิจารณาให้ดีจะเห็นได้ว่า การขอ ฝนโดยการสวดคาถาปลาค้อ ก็คือการสอนคนให้รักษาสัจจะ ไม่ เบียดเบียนผู้อื่น สังคมจึงจะเป็นสุขถ้วนหน้ากัน

พิธีสวดคาถาปลาค้อ ชาวบ้านจะจัดเครื่องสักการะ ชั้น 5 นิมนต์พระสงฆ์ 5 รูป มาเจริญพุทธมนต์ให้ครบ 3 วัน สวด คาถาปลาค้อและสวดเจ็ดตำนานย่อยใช้เวลาสวดวันละ 108 คาบ หากสวดไม่ครบในหนึ่งวัน จะสวดตามกำลังวันก็ได้คือ วันอาทิตย์ 6 จบ วันจันทร์ 15 จบ วันอังคาร 10 จบ วันพุธ 17 จบ วัน พฤหัสบดี 19 จบ วันศุกร์ 21 จบ วันเสาร์ 7 จบ เมื่อสวดได้ครบตาม กำหนดแล้วชาวอีสานเชื่อว่าฝนจะตกในไม่ช้า

7. **การบ้านางธรณี** บำ ในภาษาอีสานหมายถึง การบน คือ บอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจให้ช่วยเหลือในยามตกทุกข์ได้ยาก สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวอีสานไปบนบานได้แก่ เทวดา หลักเมือง ปู่ตา ผีบรรพบุรุษ ต้นไม้ใหญ่ที่นับถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ พระพุทธรูป เจ้า ป่าเจ้าเขา การบ้านางธรณีก็คือการบนบานขอความช่วยเหลือจาก แม่พระธรณี เพื่อขอให้ฝนตก ชาวอีสานมีความเชื่อว่าแม่พระธรณี สามารถบันดาลให้ฝนตกได้ เพราะในสมัยที่พระพุทธเจ้าจะได้ตรัสรู้ นางธรณีได้มายืนรีดมวยผมเพื่อช่วยพุทธองค์ปราบมาร น้ำที่ไหล

ออกมาจากผมแม่พระธรณีก็ท่วมบรรดามารทั้งหลาย ชาวอีสาน
จึงถือว่าแม่พระธรณีเป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ สามารถบันดาล
สิ่งที่เป็นมงคลแก่ผู้ที่ไปบนบานได้

พิธีบ่าแม่พระธรณี ไม่มีพิธีการที่ยุ่งยากอะไร เพียงแต่นำ
หมากพลู บุหรี่ ดอกไม้ ธูปเทียนและขันน้ำไปบูชาแม่พระธรณี
โดยนั่งลงในที่ที่เราได้อยู่ จะเป็นบริเวณบ้านหรือบริเวณวัดก็ได้
กรวดน้ำไปถึงแม่พระธรณีเพื่อบอกกล่าวให้ทราบ พร้อมกับตั้งจิต
อธิษฐานว่า ขอให้ฝนตกเพื่อจะได้ทำนา หากสมปรารถนาแล้วจะ
นำเครื่องควหาวนมาปลง (แก้บน) เมื่อฝนตกแล้วตามคำอธิษฐาน
ผู้บนบานก็ต้องนำเครื่องควหาวนมาแก้บน ถ้าหากลืมไม่ปฏิบัติ
ตามสัญญาที่กล่าวไว้ ในคราวต่อไปแม่พระธรณีจะไม่ช่วยเหลือ

การขอฝนโดยการบ่าพระแม่ธรณี

เทศกาลเดือนหก

บุญเดือนหก หรือบุญบังไฟ

“โอ เฮา โอ กะสัทธาเฮาโอ
ขอเหล่าเต็ดนำเจ้าจักโอ
ขอเหล่าโหนดนำเจ้าจักถั่ว
หวานจ้วยจ้วยด้วยปากหลานชาย
ดักมายายหลานชายให้คู่
กันบ่คู่ดูข้อยบ่หนี
ตายเป็นผีกะชีนำมาหลอก
ออกนอกบ้านกะชีหว่านดินน้ำ
คันให้แล้วหลานแก้วชีให้พร
เลี้ยงควายด่อนให้เป็นโตเขาคำ
เลี้ยงควายดำให้เป็นโตเขาแก้ว
เลี้ยงใหญ่แล้วกะคาดไฮ้ไถนา”

เสียงขับร้องกาพย์เซิ้งบังไฟ ซึ่งมีใจความทำนองนี้จะกังวานตามหมู่บ้านที่จัดมีงานบุญบังไฟ เมื่ออย่างเข้าฤดูเดือนหกถึงเดือนเจ็ด ใจความของกาพย์เซิ้งจะเป็นการขอเหล่าสาโท ซึ่งชาวบ้านแต่ละครัวเรือนจะหมักไว้ดื่มฉลองในวันบุญเดือนหก มาให้คนในชุมชนเซิ้งดื่ม ถ้าเจ้าของบ้านไม่ให้ขบวนแห่ก็จะไม่ยอมไปไหน ถ้าให้แล้วสมาชิกในขบวนแห่ก็จะให้พรว่า ขอให้เลี้ยงควายเผือก แล้วมีเขางอกออกมาเป็นทองคำ ถ้าเลี้ยงควายสีดำให้เขางอก

ออกมาเป็นแก้ว เลี้ยงโตแล้วจะได้ใช้ทำนา

มูลเหตุแห่งการทำบุญบั้งไฟนั้น มาจากความเชื่อถือของชาวอีสานว่า เทพเจ้าสามารถที่จะบันดาลให้พืชผลตลอดจนข้าวปลาอาหารในท้องนาของตนให้อุดมสมบูรณ์ได้ เทพเจ้าองค์นั้นคือ พระยาแถน ตามความเชื่อของชาวอีสานนั้นถือว่า พระยาแถนเป็นเทพดาผู้มีหน้าที่ควบคุมฝนฟ้าให้ตกต้องตามฤดูกาล หากทำการเช่นสรวงบูชาให้พระยาแถนพอใจท่านก็จะอนุเคราะห์ให้การทำนาในปีนั้นได้ผลบริบูรณ์ ตลอดจนดลบันดาลให้ข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์อีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากหมู่บ้านใดทำบุญบั้งไฟติดต่อกันมาถึงสามปี ข้าวปลาอาหารในหมู่บ้านนั้นจะบริบูรณ์มิได้ขาด บางท้องถิ่นมีความเชื่อว่า การทำบุญบั้งไฟเป็นการส่งสัญญาณให้พระยาแถนได้รับทราบว่ายิ่งฤดูการทำนาแล้วอย่าลืมส่งฟ้าฝนมาให้ตกตามฤดูกาล

หากเราพิจารณาให้ถ่องแท้จะเห็นได้ว่า การทำบุญบั้งไฟก็คือ การรื่นเริงครั้งใหญ่ของชาวอีสานก่อนที่จะลงมือทำนาเป็นมูลเหตุข้อที่หนึ่ง ส่วนมูลเหตุในการทำบุญบั้งไฟ ข้อที่สองคือเป็นการสร้างพลังใจในการทำงาน ให้ชาวอีสานมั่นใจว่าการทำนาในปีนี้จะได้ผลดีไม่ต้องท้อถอย

นอกจากเหตุผลสองประการนั้น อาจารย์ จารุบุตร เรื่องสุวรรณ ผู้เชี่ยวชาญในด้านโบราณคดีอีสานได้กล่าวถึงมูลเหตุแห่งการทำบุญไว้ว่า การทำบุญบั้งไฟเป็นการทดสอบความพร้อมของประชาชนว่ามีความสามัคคีกันดีหรือไม่ และเป็นการตระเตรียม

อาวุธไว้ป้องกันสังคมของตนเพราะสิ่งที่ใช้ทำดอกไม้ไฟนั้นคือ ดินปืน

พิธีทำบุญบั้งไฟ การประกอบพิธีจะเริ่มต้นจากการที่ชาวบ้านมาประชุมตกลงแบ่งงานเป็นกลุ่ม แต่ละกลุ่มจะต้องเลือกคนที่อยู่บ้านใกล้เรือนเคียงกันหรืออยู่ในละแวกเดียวกัน กลุ่มหนึ่งจะประกอบด้วยสมาชิกประมาณ 5-10 ครอบครัว แต่ละกลุ่มจะมีหน้าที่ทำบั้งไฟ 1 บั้งหรือหนึ่งกระบอก และมีหน้าที่รับแขกจัดเตรียมอาหารตลอดจนที่หลับนอนสำหรับแขกจากหมู่บ้านอื่น ๆ ที่จะมาร่วมงาน ซึ่งทางวัดและมรรคทายกจะบอกบุญไป การบอกบุญไปยังหมู่บ้านอื่นนั้นเป็นการเชิญชวนให้มาร่วมทำบุญ ร่วมสนุกสนาน และร่วมส่งบั้งไฟในนามของหมู่บ้านมาร่วมแข่งขันบั้งไฟ

บั้งไฟ คือ กระบอกไม้ไผ่ที่บรรจุเชื้อเพลิง(ดินปืน) สำหรับจุดให้ติดไฟพุ่งขึ้นไปในอากาศ บั้งไฟกระบอกหนึ่งจะประกอบด้วย ท่อนหัวและท่อนหาง ท่อนหัวเป็นส่วนที่บรรจุเชื้อเพลิงจึงมีขนาดใหญ่กว่าท่อนหาง บั้งไฟมีชื่อเรียกต่างกัน เช่น โปด ม้า จินาย ตี้อดอกไม้ หมื่น แสน

วิธีทำบั้งไฟ จะเริ่มต้นจากการเตรียมดินปืนโดยเอาดินประสิว ซึ่งชาวบ้านเรียกว่าขี้เจีย และกำมะถันซึ่งชาวบ้านเรียกว่ามาด มาคั่วผสมกับถ่านซึ่งเผาจากไม้เนื้ออ่อน เมื่อคั่วเสร็จแล้วเอามาตำหรือโขลกให้ละเอียด โดยชาวบ้านจะช่วยกันโขลกในเวลากลางคืนเมื่อโขลกละเอียดแล้วจะบรรจุลงในกระบอกไม้ไผ่ซึ่งด้านหนึ่งปลายปิด อีกด้านหนึ่งปลายเปิด นอกจากจะใช้ไม้ไผ่ทำบั้งไฟแล้วบางที่ชาวบ้านก็จะเอาท่อเหล็กมาทำเป็นกระบอกแทนไม้ไผ่ เมื่อบรรจุ “หมื่อ” (ดินประสิว

คำผสมกับถ่าน) ลงในกระบอกไม้ไผ่แล้วจะต้องอัดให้แน่นที่สุดโดยชาวบ้านจะมาช่วยกันตอกให้แน่นในเวลากลางคืน เมื่อถึงเทศกาลบุญบั้งไฟ ทัวทั้งหมู่บ้านจะระงมด้วยเสียงตอกบั้งไฟ เป็นการเตือนให้รู้ว่าอีกไม่นานจะร่วมกันสนุกสนานในบุญบั้งไฟ การตอกบั้งไฟให้แน่นนั้นจะใช้เวลานานมาก บางครั้งต้องใช้เวลาเป็นแรมเดือนทีเดียว หลังจากอัดห้แน่นให้แน่นแล้วนายช่างจะทำการเจาะบั้งไฟโดยใช้เหล็กขนาดใหญ่ค่อยตามทีละไว้แทงเข้าไปในหม้อที่อัดแน่นจนทะลุด้านบน ต่อจากนั้นก็ประกอบเป็นรูปร่างบั้งไฟตามแบบที่วางไว้

คุณภาพของบั้งไฟที่ทำจากท่อเหล็กและกระบอกไม้ไผ่จะแตกต่างกันมากพอสมควร บั้งไฟที่ทำจากท่อเหล็กมักจะพุ่งขึ้นสูงและไม่แตกง่าย หากบั้งไฟแตกจะเป็นอันตรายต่อคนที่อยู่ใกล้ ๆ พอ ๆ กับระเบิดขุดที่เดียว บั้งไฟที่ชาวบ้านนิยมทำกันมากคือ

บั้งไฟขนาดเล็ก บางทีเรียกว่า บั้งไฟธรรมดา เป็นบั้งไฟที่บรรจุดินปืนหนักไม่เกิน 11 กิโลกรัม เป็นบั้งไฟขนาดเล็กที่สุด

บั้งไฟหมื่น เป็นบั้งไฟขนาดกลางบรรจุดินปืนหนักระหว่าง 12—120 กิโลกรัม

บั้งไฟแสน เป็นบั้งไฟขนาดใหญ่ที่สุด บรรจุดินปืนหนักตั้งแต่ 120 กิโลกรัม ขึ้นไป บั้งไฟขนาดนี้ทำยากที่สุดต้องอาศัยความชำนาญเป็นพิเศษ เพราะบั้งไฟขนาดนี้หากแตกแล้วเป็นอันตรายมาก

เมื่อประกอบบั้งไฟเสร็จแล้วก็จะมีเอ้บั้งไฟ การเอ้บั้งไฟคือการตกแต่งบั้งไฟให้สวยงาม ตามท่อนหัวและลำตัวบั้งไฟชาวบ้านจะแกะสลักลายตามลำตัวเป็นรูปลายไทยบ้าง พระยานาคบ้าง เรือสุพรรณหงส์บ้าง นอกจากนั้นยังมีการนำเอาผ้าไหม ผ้าลายขีด

มาประดับตกแต่งอย่างสวยงาม

เมื่อวันทำบุญมาถึง วันแรกของงานเรียกว่า วันโสม หรือ วันรวม ที่เรียกเช่นนี้เป็นเพราะว่า เป็นวันที่รวมบั้งไฟจากหมู่บ้านต่าง ๆ มาแห่ประกวดประชันกัน พิธีสงฆ์ในวันนี้ ชาวบ้านมาร่วมกันเลี้ยงพระเช้าและเพล แห่ที่ได้รับบอกบุญจะมาร่วมงานพร้อมกับบั้งไฟของตนตั้งแต่เช้า เจ้าภาพจะต้องต้อนรับขับสู้อย่างเต็มที่ เมื่อถึงเวลาประมาณบ่าย 3 โมง ชาวบ้านจะเริ่มแห่บั้งไฟของตนไปรวมกันยังจุดที่นัดหมาย ในวันนี้จะมีการประกวดขบวนแห่บั้งไฟที่เรียกว่าขบวนแข่ง และประกวดการเอ้บั้งไฟ หรือตกแต่งบั้งไฟให้สวยงาม ชาวบ้านจะร่วมกันแสดงความสามัคคีอย่างเต็มที่ ขบวนแห่บั้งไฟแต่ละขบวนจะประกอบด้วย ขบวนรำแข่ง ซึ่งถือว่าเป็นขบวนสวยงาม ขบวนแห่ช่วงนี้ประกอบด้วยนางรำชาหญิง หรืออาจ

ขบวนแห่ประเภทสวยงาม

จะเป็นหญิงล้วนๆ ก็ได้แสดงการรำเชิง หรือฟ้อนเชิงประกอบดนตรีพื้นเมืองอันได้แก่ กลองยาว ฉาบ ฉิ่ง การฟ้อนเชิง เป็นการแสดงศิลปการรำรำพื้นเมืองที่สะท้อนภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของชาวอีสานได้เป็นอย่างดี ท่าที่การฟ้อนเชิงแต่ละท่าจะลอกเลียนมาจากกิจวัตรประจำวันประจำวันของชาวบ้าน เช่น

ท่าถอนกล้า ท่านี้เวลารำจะยกเท้าขึ้นลงตามจังหวะกลอง ส่วนมือทั้งสองจับคว่ำโน้มลงต่ำพร้อมกับลำตัวเคลื่อนตามด้วย เมื่อโน้มตัวลงแล้วก็เงยขึ้นเป็นท่าก้ม ๆ เงย ๆ เหมือนคนถอนกล้า

ท่าดำนา ท่านี้จับมือทั้งสองคว่ำลง แล้วม้วนจับหงายขึ้น เท้าทั้งสองยกขึ้นลงตามจังหวะกลอง ท่าท่าก้ม ๆ เงย ๆ คล้ายดำนา

ท่าล้างมือ ท่านี้มือทั้งสองถูกกันไปมาคล้ายกับล้างมือ เท้าทั้งสองยกขึ้นลงตามจังหวะกลอง

ท่าสัดมือ ท่านี้ตัดนิ้วมือไปทางซ้ายและขวาสลับกัน พร้อมกับหันหน้าไปทางเดียวกับมือ ส่วนเท้าขยับขึ้นลงตามจังหวะกลอง

ท่าเช็ดมือ ท่านี้ใช้มือทั้งสองถูที่สะโพกไปมา ยกข้อศอกขึ้นเล็กน้อย ขยับเท้าตามจังหวะเพลง

ท่าปั้นข้าว ท่านี้คู่รำคนหนึ่งจะนั่งลงปรบมือ อีกคนหนึ่งจะยืนทำท่ากำมือเหมือนกับปั้นข้าวเหนียว

นอกจากจะมีขบวนรำเชิง และกลองยาวแล้ว ยังมีขบวนการละเล่นสนุกสนานของชาวบ้าน มีการเล่นชักหุ่นลามาจนเกี่ยวข้องกับเรื่องเพศต่าง ๆ การเล่นล้อเลียนในเรื่องเพศนี้ชาวบ้านไม่ได้ถือว่าเป็นเรื่องหยาบคาย เพราะมีความเชื่อว่าเทพเจ้าจะไปรุดหาก

ขบวนหุ่นละคร

ละเล่นเช่นนี้ และชาวบ้านเชื่อว่าการแสดงภาพลามกเกี่ยวกับเรื่องเพศ เป็นสัญลักษณ์ของการก่อให้เกิดชีวิตใหม่ซึ่งจะนำความมั่งคั่งมาให้ ความเชื่อในเรื่องนี้คล้าย ๆ กับความเชื่อในเรื่องปั้นเมฆเพื่อขอฝนของภาคกลาง ขบวนแห่บั้งไฟในช่วงนี้ประกอบด้วยชาวบ้านที่รักสนุกและบรรดาขี้เมาที่ดื่มสาโทเข้าไปอย่างเต็มที่ ชาวบ้านเหล่านั้นจะร้องกาพย์เห่ขึงบั้งไฟในขณะที่เดินไปด้วย ขบวนร้องกาพย์เห่จะประกอบด้วยหัวหน้าทำหน้าที่เป็นแม่เพลงคอยบอกบท คนอื่น ๆ จะคอยร้องตามเป็นลูกคู่ บางครั้งหัวหน้าจะเอาหนังสือเจือง ซึ่งเป็นกาพย์เห่นิทานของชาวอีสานร้อยด้วยเชือกคล้องคออ่านให้คนอื่น ๆ ว่าตามไปด้วย ใจความในหนังสือนั้นมักจะเป็นเรื่องตลก และหยาบคย ที่ทำให้ผู้ฟัง ๆ แล้วต้องอมยิ้ม ในการร้องกาพย์เห่ขึงนั้นบางครั้ง แม่เพลงก็จะผูกกาพย์เห่ขึ้นเป็นการว่ากลอนสด บางคราวก็จะเข้ของสิ่ง

ของหรือเรียโรปัจจัยจากผู้กินชม การแข่งที่นิยมร้องกันจะมีอยู่สามแบบ คือ
การแข่งขอ เป็นการแข่งเพื่อขอบริจาคปัจจัยซึ่งอาจจะเป็นทรัพย์สิน
 สิ่งของ อาหาร เพื่อนำไปเลี้ยงดูกันในขบวนแห่หรืออาจจะขอเพื่อ
 นำไปเป็นปัจจัยถวายพระ ใจความของกาพย์แข่งขอ จะผูกขึ้นเป็น
 กลอนสดโดยฝีปากของคนในขบวนแห่ที่เป็นคนเจ้าคารม ส่วนคนอื่น
 จะเป็นลูกคู่ร้องตามซึ่งก็เป็นการร้องทวนใจความเดิมที่แม่เพลง
 บอกดังตัวอย่าง

โอ เฮาโอพวกแข่งเฮาโอ
 มาฮอดนี้เฮาขอลาก่อน
 มาฮอดบ่อนเฮือนเจ้าศรัทธา
 ขอเงินตราไปซื้อกินเหล้า
 ขอนำเจ้าผู้เพิ่นใจบุญ
 จังเป็นคุณลูกหลานมาจอด
 เดินมาฮอดเฮือนเจ้าศรัทธา
 เอามาสาเอามาเร็วถ้อน
 สมัยก่อนองค์เวสสันดร
 เพิ่นบ่อาทรจัวควายช้างม้า
 ใจแก่กล้าทานลูกและเมีย
 ลาละเสียมัทรีนางแก้ว
 ทานให้แล้วแก่ชูชะโก

การแข่งให้พร เป็นการแข่งเพื่ออวยพรแก่ผู้บริจาคปัจจัย
 ให้กับขบวนแห่ คำให้พรในกาพย์แข่งประเภทนี้ มักจะสะท้อนให้
 เห็นปัจจัยบางอย่างที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้าน เช่น **ขอให้**

ท่ามาได้ข่าวมากมาย ดังปรากฏในตัวอย่างต่อไปนี้

เพิ่นให้แล้วนำเล้าอวยพร

ให้ได้นอนเทิงเตียงมุ้งม่าน

ให้ได้ผ่านความสุขเจริญ

ชาติชีมาให้ได้เป็นแม่พระเจ้า

อย่าได้เฒ่าให้เนื้อชุ่มหนังมัน

เล้าเข้าสุกให้เพียงปลายตาล

เล้าเข้าสารให้สูงเพียงปลายพร้าว

เล้าเข้าจ้าวให้ลั่นชื้อเหลือเอี้ย

การแข่งเล่นนิทาน การแข่งประเภทนี้จะเป็นการนำนิทานพื้นเมือง เรื่องที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในแต่ละท้องถิ่นมาแข่ง เช่น เรื่องผาแดงนางไอ่ ชาวอีสานถือว่านิทานเรื่องนี้เป็นตำนานการทำบุญบังไฟ ในขบวนแห่บังไฟจะมีชาวบ้านแต่งตัวให้สวยงามตามบทบาทของตัวละครในนิทานเรื่องนี้ แม้แต่ในขบวนชักหุ่นลามากก็จะทำรูปการสมสู่ระหว่างท้าวผาแดงกับนางไอ่คำ ความสำคัญของนิทานเรื่องนี้มีผู้ยกเป็นกาพย์แข่งแห่บังไฟไว้ว่า

โอ เฮาโอ กะศรัทธาเฮาโอ

ข่อยซิโห่ประวัติบังไฟ

เป็นจิงใดให้ฟังลองเบิ่ง

ซิเล็กแข่งมากน้อยปานใด

อันบังไฟมีมาแต่เก่า

โบราณเล่าขอฟ้าขอฝน

ปีละหนเฮ็ดบังไฟใหญ่

เอาใจใส่งานประเพณี
 นิทานมีผาแดงนางไอ่
 หนองหารไว้เป็นผงฐลี
 ฝนปี่ฆ้องเมืองฮิดอยาก
 ว่าแต่หากเจ้าเมืองหัวใส
 คิดได้ไวเฮ็ดบังไฟแสนหมื่น
 ดังครึ้นครึ้นจุดบูชาแถน
 ชาวเมืองแมนบันดลฝนหลัง
 น้ำเต็มฝั่งเต็มทุ่งเต็มนา
 ผุงปูปลาอาหารมูลมาก
 ฝนหลายหลากตกต้องตามกาล
 ชาวหนองหารอุดมชมชื่น
 พวกบ้านอื่นพากันเฮ็ดตาม
 ค่อยสืบนามประเพณีเก่า
 ตามที่เล่าขานพอฟัง
 ให้จริงต่อไปภายหน้า
 พวกดูข้าจึงเอามาเผยแพร่
 อย่าละเลยจดจำเอาไว้

นิทานเรื่องผาแดงนางไอ่ เป็นนิทานที่ชาวอีสานในชนบท
 เล่าสืบต่อกันมาหลายพันปี ใจความของนิทานเรื่องนี้มีอยู่ว่า
 ในอดีตนานมาแล้ว มีเมือง ๆ หนึ่งชื่อว่า ชีตานคร เจ้า
 ผู้ครองนครทรงนามว่าพระยาขอม พระองค์ปกครองบ้านเมืองโดย
 ทศพิธราชธรรม ไพร่ก็อยู่เย็นเป็นสุขทั่วหน้า พระยาขอมมีราชธิดา

เลอโฉมอยู่นางหนึ่งนามว่า นางไอ่คำ เป็นผู้งามพร้อมด้วยคุณสมบัติ
 ทุกประการ จึงเป็นที่หมายปองของเจ้าชายเมืองต่าง ๆ เมื่อถึงเวลา
 สมควรที่ต้องมีคู่ พระยาขอมจึงให้ธิดาเล็กคู่โดยให้บรรดาเจ้าชายที่
 หมายปองทำบั้งไฟมาแข่งกัน ถ้าบั้งไฟของใครพุ่งขึ้นสูงสุดก็จะได้
 นางไอ่คำเป็นรางวัลในความสามารถ เจ้าชายเมืองต่าง ๆ ได้จัดทำ
 บั้งไฟมาประกวดมากมาย ใช้เวลาในการตัดสินสองวัน ผลปรากฏว่า
 บั้งไฟของท้าวผาแดงชนะในการแข่งขันบั้งไฟคราวนี้ **คู่ครองของ
 นางไอ่ในชาติก่อน ชื่อท้าวกังก็เป็นผู้ครองพระยานาค ได้แปลง
 กายเป็นกระรอกเผือกขึ้นมาชมโฉมนางไอ่ด้วย** เมื่อนางไอ่เห็นกระรอกเผือก
 เกิดความพอใจอยากได้จึงให้บริวารไล่จับ บริวารคนหนึ่งได้ใช้ธนูยิง
 ถูกกระรอกเผือกตาย ก่อนที่จะสิ้นใจท้าวกังคือธิดาฐานให้ร่างของตัวเอง
 กลายเป็นกระรอกใหญ่และสาปแช่งเอาไว้ว่า หากใครก็ตามกิน
 เนื้อของตนเข้าไปให้ถึงแก่ชีวิตบ้านเมืองล่มจมสูญหาย ชาวอีสานคร
 แทบทุกคน ยกเว้นบรรดาหญิงหม้ายพากันแบ่งเนื้อกระรอกไป
 ประกอบอาหาร บ้านเมืองจึงล่มจมกลายเป็นหนองน้ำมีชื่อว่าหนองหาร
 มาตราบเท่าทุกวันนี้ ส่วนท้าวผาแดงพานางไอ่ขึ้นมาห่มเมืองล่ม แต่หนีไม่
 พ้นถูกดินถล่มถึงแก่ชีวิตทั้งคู่ด้วยคุณงามความดีของท้าวผาแดงที่เคย
 ประกอบไว้ เมื่อตายไปจึงได้เป็นเทพบุตรมีอำนาจควบคุมฝนฟ้าอยู่บน
 สวรรค์ ดังนั้นก่อนที่จะถึงฤดูทำนาชาวอีสานจึงทำบุญบั้งไฟบวงสรวง
 ท้าวผาแดง เพื่อให้ประทานฝนลงมาตกในเมืองมนุษย์

ในการเข้านิทานนั้นชาวบ้านได้นำนิทานเรื่องต่าง ๆ เช่น
 ภาพพระมุนีกองข้าวน้อยง่าแม่ มาผูกเป็นภาพเขียนร้องในขบวนแห่
 จังหวัดยโสธรเป็นจังหวัดที่มีชื่อเสียงในการสืบต่อประเพณีทำบุญ

บั้งไฟไว้ได้ดีที่สุด เมื่อถึงเทศกาลบุญบั้งไฟ ชาวโยธธจะนำนิทาน
ประจำถิ่นเรื่องก่องข้าวน้อยมาแม่มาผูกเป็นกาพย์เห่ร้องในขบวน
แห่อย่างไพเราะ ดังตัวอย่าง

โอมพุทโธโมไม่เป็นเค้า
ตามตำนานพระองค์กล่าวไว้
เรื่องมันมีทางตะวันออก
มีชาวนายากจนคนหนึ่ง
บ่ทันโดนบิดาตายจาก
ฝนตกรินฮ้ำกายกะแ่ง
ถึงเวลาฤดูไถหว่าน
ลูกชายนำจูงควายไปก่อน
ตาเว็นสวยพอกวากินหญ้า
เห็นรุสืออยู่เทิงบนเบื่อง
ดากัลยทั้งก็หิวเข้า
คอยมารดาเอาเข้ามาส่ง
แม่เลยคว้าแนวกินใส่ตำ
แม่เลยแยงใส่เถียงนาน้อย
แม่เลยตรงไปจับแขนท้าว
หิวพอแ่งแล้วดีแม่ว่า
ของหวานมีของควาพ่องนั้น
ท้าวเลยไขแนวกินจากตำ
เหลียวลงไปเห็นก่องเข้าน้อย
ท้าวเหลียวคินมองไปหาแม่

หลานซิเฝ้าตามเรื่องนิทาน
พ.ศ. ได้ข้ามล่องหลายปี
หลานซิบอกในเรื่องเป็นมา
อาศัยพึ่งแห่งลูกชายตน
ได้ลำบากทำอยู่ทำกิน
มือหนึ่งแต่งให้ลูกไปนา
เดือนหกผ่านเข้าสู่ยามดำ
ไปฮอดบ่อนนาฮ่อมเคยไถ
รู้สึกหิวอ่อนเต็มที
ใกล้ซิเที่ยงได้หาโม่งปลาย
ท้าวหนึ่งเฝ้าอยู่เลาะเถียงนา
ตาเว็นโด่งขึ้นสู่เทิงหัว
เดินลัดป่าฟ้าพืงพอแ่ง
ฮอดแล้วค่อยหาบตำวางลง
มากินเข้าสาเดอคำแพง
ในหาบตำมีแต่แนวกิน
ท้าวหิวสั่นรีบแล่นเร็วไว
ท้าวทำท่าซบ่พอใจ
ท้าวโลดม้อยลัมท้าวทั้งยืน
เหลียวเบ่งแนก่องเข้าเอามา

ท่อหุหมาตัวมันเกิดใหม่
 หรือมีงช้างกูตี้อีเผ่า
 แม่วิ่งวนวาวจากอุ่ออัน
 เข้ามันพุนทางในอัดแน่น
 ท้าวมูทูปฟังความแม่
 ได้ยินเสียงวาวจาฮ้องฮ้ำ
 ดิ่งโถมมาฟาดหัวยายเผ่า
 เลือดไหลรินฮ้ำกายยายแก่
 ฮอดเถียงนาจัดแจงกินเข้า
 จกทอใดเข้ายังเต็มก่อง
 แล้วจึงไปอุ้มศพยายเผ่า
 ว่าลูกชายได้ทำผิดไปแล้ว
 อภัยฉันลูกชายไว้แน่
 นำแทนคุณให้มารดาใหม่
 เช็งไปชมเจตีย์ก่องเข้า
 ปานสวรรค์ลงแปลงแต่งไว้
 ผมได้ลองไปดูมาแล้ว

ก่องเข้าใหญ่แพงไว้แฮ็ดหยัง
 ลูกชายเว้าจาป้อยแม่เพ็ง
 ฟังแม่ก่อนบาท้าวอย่าสุน
 เข้ามันแก่นในก่องสองตุ
 จับแขนแก่ถิ่นส่งลงเถียง
 เว้าน้ำ ๆ ท้าวบ่หัวชา
 เลยแม่เจ้าลัมท้าวลงดิน
 ฆ่าแม่แล้วบาท้าวต๋าวมา
 จิตใจเจ้าลวดเล่าสงสัย
 ท้าวเลยฮู้คักแน่แก้ไข
 เว้าจ้อย ๆ นำแม่มารดา
 ขอให้วิญญาณแก้วขึ้นสู่สวรรค์
 ลูกชิตแผ่สร้างน้ำทำบุญ
 ได้ยินแล้วกาพย์เช็งของผม
 เกินงามค่องเป็นคู่เคียงกัน
 ไกลบ่ไกลอยู่บ้านดาดทอง
 ตั้งอยู่แถวเมืองยโสธร

การแห่บั้งไฟในวันโฮม จะใช้เวลาจากบ่ายสามโมงถึงตอน
 เย็น ในเวลากลางคืนจะมีมหรสพสมโภช เช่น ภาพยนตร์ หมอลำ
 เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีการเส็งกลองหรือแข่งกลองของแต่ละหมู่
 บ้านอีกด้วย การเส็งกลองเป็นการแข่งขันการตีกลองเพื่อให้ได้จังหวะ
 และมีเสียงดังมาก ๆ กลองที่นำมาเส็งนั้นนิยมใช้กลองกิ่ง ซึ่งทำ
 มาแล้วเป็นอย่างดีมาแข่งขัน กลองที่ชนะในการแข่งขันแต่ละครั้ง

การเสีงกลอง

นั้นเล่ากันว่าในขณะที่ตีกลองแม่แต่ไขในรั้งถึงกับแตก หรือไม่ก็อาจจะพังไม่เป็นตัวเลยทีเดียว

ในวันโฮมซึ่งเป็นวันแรกของบุญบั้งไฟนั้น นอกจากจะมีการแห่บั้งไฟและสมโภชบั้งไฟแล้ว ถ้ามีนาคจะบวชในวัดนั้นก็จะแห่นาคไปพร้อมการแห่บั้งไฟด้วย และถ้าหากชาวบ้านต้องการจะทำบุญกองหด ก็จะทำในวันนี้เช่นเดียวกับพิธีบวชนาค การทำบุญกองหด (กองฮอด) คือการสงฆ์พระภิกษุสงฆ์ที่ได้รับการเลื่อนยศเป็นพระอันดับ คือเป็นเจ้าหัว พิธีทำบุญกองหดนั้นทำดังนี้ ชาวบ้านจะอัญเชิญพระภิกษุที่ได้รับการเลื่อนยศขึ้นนั่งบนแท่นหรือเสลี่ยงที่มีฉานหามแห่ไปพร้อมกับบั้งไฟถ้ามีการบวชนาคก็แห่นาคหรือนาคอีกทีหนึ่ง เมื่อทำพิธีแห่เสร็จแล้ว ชาวบ้านก็จะทำพิธีรดน้ำโดยใช้น้ำอบ น้ำหอมปรุงไปรดไปสงฆ์ เสร็จพิธีสงฆ์แล้วก็ประกาศลำดับยศพระรูปนั้นให้ทราบทั่ว ๆ กัน

ต่อจากวันโฮมก็จะถึงวันจุด ที่เรียกว่าวันจุดก็เพราะวันนี้เป็นวันจุดบั้งไฟ ในตอนเช้าชาวบ้านจะมีพิธีสงฆ์ คือจะทำบุญเลี้ยงพระที่วัด หลังจากนั้นชาวบ้านจะช่วยกันแห่บั้งไฟรอบศาลาโรงธรรมสามรอบแล้วนำบั้งไฟไปรวมกันที่ “ค้างบั้งไฟ” “ค้างบั้งไฟ” คือที่จุดบั้งไฟส่วนใหญ่จะอยู่นอกหมู่บ้านกลางทุ่งนา ค้างบั้งไฟจะทำจากต้นไม้มหาชาติใหญ่ ซึ่งชาวบ้านจะเลือกกิ่งที่เหมาะสมและแข็งแรงที่สุดในต้นนั้นไว้วางบั้งไฟ เมื่อเลือกกิ่งไม้สำหรับวางบั้งไฟจุดได้แล้วชาวบ้านจะริดกิ่งใบออกเกือบหมด ทำบันไดพาดขึ้นไปบนต้นไม้สำหรับผู้ที่จะปีนขึ้นไปจุด การจุดบั้งไฟแต่ละกระบอกจะต้องใช้เวลาานพอควร บางที่ใช้เวลาในการจุดตลอดทั้งวันจึงจะจุดบั้งไฟเสร็จ หากบั้งไฟของใครพุ่งขึ้นสูง เจ้าของก็จะดีใจ ดื่มสาโท

ขบวนแห่บั้งไฟ มักมี นางฟ้ามั่งประจำบั้งไฟด้วย

(จ.ว. บัณฑิต 13 พ.ค. 21)

ร้องรำทำเพลงเป็นการแสดงความยินดีในความสำเร็จของตน นายช่างผู้ประกอบบั้งไฟก็จะได้รับการสรรเสริญจากเพื่อนบ้าน แต่ถ้าหากบั้งไฟของใครจุดแล้วไม่พุ่งขึ้นสูง เจ้าของหรือนายช่างผู้ประกอบก็จะถูกเพื่อนบ้านจับโยนลงในน้ำขุ่นที่มีโคลนเลน ดังคำกล่าวของชาวบ้านที่ล้อกันว่า “บั้งไฟบั้งขึ้นเอาคนลงตม” เมื่อจุดบั้งไฟเสร็จแล้วชาวบ้านที่รักสนุกจะทำการแข่งนำฮอยไฟ การแข่งนำฮอยไฟ ก็คือการแข่งหลังจากจุดบั้งไฟเสร็จแล้ว

เมื่อเทศกาลบุญบั้งไฟผ่านไป ชาวบ้านก็จะเริ่มลงมือทำนา หลังจากที่ได้ละเล่นสนุกสนานกันอย่างเต็มที่ ชาวอีสานจะถือคติว่า “ตกตาเล่น เล่นสาให้มันม่วน ตกบั้งกวน กวนเสีย ให้ขุ่น กวนขุ่น แล้วชิวกึ่งหากชิงอม” คำกล่าวนี้นี้หมายความว่า “เมื่อถึงเวลาเล่น ต้องเล่นให้สนุกและเมื่อถึงเวลาทำมาหากินก็จงทำอย่างจริงจัง”

บั้งไฟผ่องต่าง ๆ ที่จะประกวด ที่จังหวัดยโสธร

บุญเดือนสาม

บุญเข้าจ้

“พอถึงเดือนสามค้อย

เจ้าหัวคอยปั้นเข้าจ้

ปั้นเข้าจ้ปใส่น้ำอ้อย

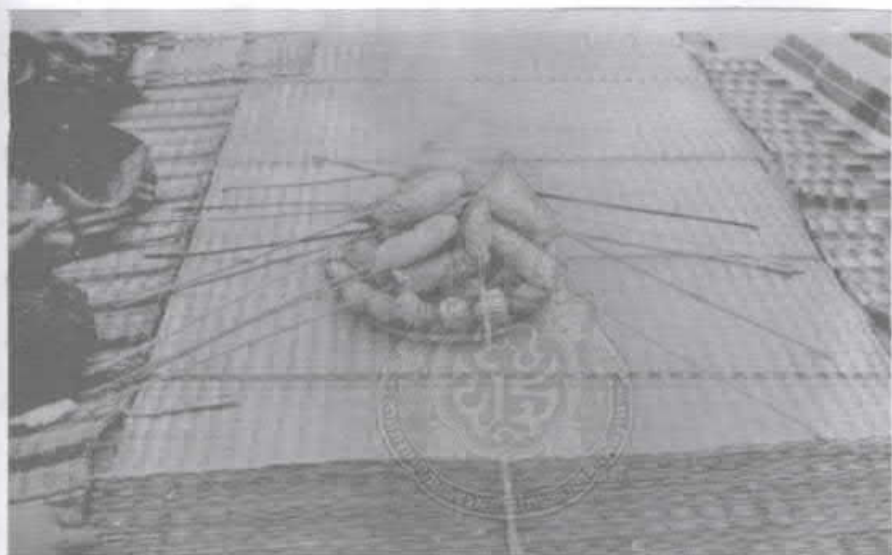
จ้วน้อยเซ็ดน้ำตา”

ชาวอีสานจะกล่าวคำคมบทนี้เมื่อถึงฤดูเดือนสาม เพื่อเป็นการย้ำให้ชาวอีสานทุกคนไม่ละเลยต่อการทำข้าวจ้ไปถวายพระเณรตามวัดวาอารามต่าง ๆ ในหมู่บ้านตน คำกล่าวบทนี้เป็นการล้อเลียนสามเณรน้อยด้วยคำคมว่า เมื่อถึงปลายเดือนสามพระภิกษุสงฆ์จะคอยปั้นข้าวจ้ หากทายกทายิกาปั้นเข้าจ้โดยไม่ได้ใส่น้ำอ้อย สามเณรน้อยจะร้องให้

วิธีทำเข้าจ้ เอาเกลือโรยข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้วเพื่อให้ได้รสกลมกล่อม แล้วนำข้าวเหนียวนั้นมาปั้นเป็นก้อนให้แน่น วิธีปั้นข้าวเหนียวนั้นปั้นด้วยมือจะปั้นให้เป็นรูปกลมหรือยาวรีก็ได้ เมื่อปั้นข้าวเหนียวเสร็จแล้วใช้ไม้ไผ่ที่เหลาไว้เสียบก้อนข้าวแล้วนำไปย่างไฟ ในขณะที่ย่างต้องคอยหมุนไม่ให้ข้าวสุกสม่ำเสมอทุกด้าน เมื่อข้าวจวนจะสุกก็ทาไข่ให้ทั่วก้อนข้าว ไข่ที่นำมาทานั้นจะเป็นไข่ไก่หรือไข่เป็ดก็ได้แต่ต้องตีไข่ขาวไข่แดงให้แตกเหาะเกลือสักเล็กน้อยจึงนำมาทาข้าวหลังจากทาไข่แล้วต้องคอยหมุนไม้ย่างข้าวให้สุกเมื่ออย่างข้าวสุกดีแล้วชาวบ้านบางคนจะดึงข้าวจ้ออกจากไม้ ทำให้ข้าวจ้มีรอยไม้เสียบอยู่ตรงกลาง ตรงรอยไม้นี้เองชาวบ้านนิยมเอา

น้ำอ้อยหรือน้ำตาลก้อนใส่เข้าไปคล้าย ๆ กับใส่ขนมหวาน เสร็จแล้วนำข้าวจีใส่จานไปตักบาตร หรือนำไปถวายพระ ฉะนั้นบุญเข้าจี จึงหมายถึงการทำบุญด้วยการถวายก้อนข้าวที่อย่างสุกแล้วตามกรรมวิธีที่กล่าวไว้ข้างต้น

ปั้นข้าวจี

มูลเหตุแห่งการทำบุญเข้าจี บุญเข้าจีไม่ได้เป็นการทำบุญที่ใหญ่โตนัก แต่ถึงกระนั้นบุญเข้าจีก็มีจุดเด่นที่แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวอีสานในชนบทเมื่อถึงเดือนสาม เป็นเวลาที่ชาวบ้านหมดภาระจากการทำงาน จึงร่วมกันทำข้าวจีถวายพระสงฆ์ ตำนานการทำบุญเข้าจีนั้นมีเล่าไว้ว่า กระทำกันมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล วันหนึ่งพระพุทธรองค์เสร็จไปบิณฑบาตที่บ้านเศรษฐีปุณณะ ขณะนั้นนางปุณณทาสี คนใช้ของเศรษฐีเจ้าบ้าน กำลังย่างข้าวเหนียวเพื่อรับประทานเอง ครั้นนางเห็นพระพุทธรองค์

ออกมารับบิณฑบาต นางไม่มีปัจจัยสิ่งอื่นที่พอจะถวายได้จึงเอาข้าวอย่างก้อนนั้นใส่บาตรแด่พระพุทธองค์ เมื่อนางใส่บาตรไปแล้วนางทาสีมีจิตพะวงว่าพระพุทธองค์คงจะไม่เสวยเพราะภัตตาหารที่นางถวายไม่ประณีต ข้าวอย่างหรือเข้าจี้นั้นเป็นอาหารของชาวบ้านที่ค่อนข้างจะยากจน พระพุทธองค์ทรงทราบวาระจิตของนางจึงรับสั่งให้พระอานนท์ปูอาสนะลงตรงนั้น ให้ศีลและฉันภัตตาหารของนาง เมื่อฉันเสร็จแล้วทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดนาง ทำให้นางปลื้มปิติและตั้งใจฟังธรรมจนบรรลุโสดาปัตติผล ครั้นนางตายไปได้ไปเกิดบนสวรรค์ ด้วยานิสงส์ของการให้ทานเข้าจี้อ่อนนั้น ดังนั้นชาวอีสานจึงมีความเชื่อว่าหากทำบุญด้วยข้าวจี้อจะได้รับผลบุญมากมายเช่นเดียวกับนางปุลณทาสี การให้ทานด้วยก้อนเข้าจี้นั้นเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าความยากจนไม่ได้เป็นอุปสรรคในการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน

พิธีการทำบุญ การทำบุญเข้าจี้นั้นใช้เวลาในการทำเพียงวันเดียว และใช้เวลาไม่นานนัก ก่อนที่จะถึงวันทำบุญชาวบ้านจะประชุมตกลงกันก่อนว่าจะทำบุญเข้าจี้อันวันไหน เมื่อกำหนดวันได้แล้วชาวบ้านจะส่งตัวแทนซึ่งมักจะเป็นมรรคทายกผู้สูงอายุไปนิมนต์พระบ้านใกล้เรือนเคียงมาร่วมทำบุญด้วย ตอนเย็นของวันก่อนที่จะถึงวันงาน ชาวบ้านจะไปร่วมกันฟังสวดชัยมงคลที่วัดและเตรียมหมากพลุมวนบุหรีไว้ถวายพระในวันรุ่งขึ้น เมื่อถึงวันทำบุญจริงชาวบ้านจะตื่นแต่เช้านำข้าวจี้อาตักบาตร เสร็จแล้วร่วมกันถวายภัตตาหารหวานคาว เมื่อพระฉันเสร็จจะเทศน์โปรดหนึ่งกัณฑ์ เป็นอันเสร็จพิธี

บุญข้าวจี

เข้าจี หรือข้าวเหนียวอย่างนั้น เป็นอาหารของชาวอีสานในชนบท หากท่านอยากจะร่วมทำบุญเข้าจีประเพณีจะมีเหลืออยู่ในชนบทจริง ๆ เท่านั้น ในท้องถิ่นที่เจริญชาวบ้านจะทำนอกรูปอย่างอื่น เช่น ข้าวต้มผัด ขนมเทียน ซึ่งประณีตกว่าเข้าจี ไปถวายพระ ถึงแม้ว่าเข้าจีจะไม่ใช่อาหารที่ประณีต แต่ก็เป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงน้ำใจที่ศรัทธา ต่อพุทธศาสนาอย่างแท้จริงของชาวอีสาน บรรพบุรุษของคนเหล่านั้นได้ผูกกลอนชาวบ้านไว้สอนใจลูกหลานเกี่ยวกับการสืบต่อ ประเพณีการทำบุญเข้าจีไว้ว่า

ฮึดหนึ่งนั้น

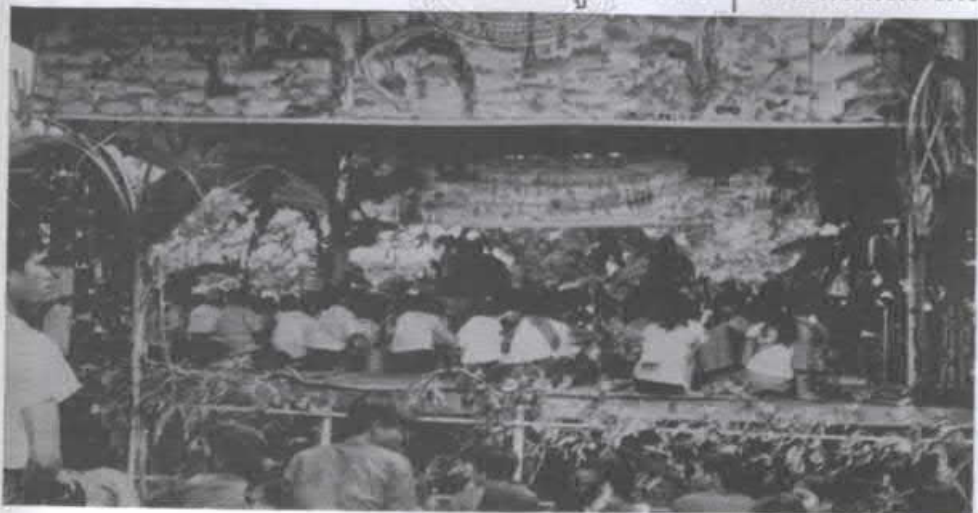
ถึงเมื่อเดือนสามได้พากันเข้าจี
ไปถวายสังฆเจ้าเอาแท้มุ่บุญ
กุศลยังชี้นำคำตามเขามือละคาบ
หากธรรมเนียมจึงชี้มีแท้นาน
คลองหากเคยมีมาแต่ปางปฐมพูน
อย่าพากันไล่ถ่มประเพณีตั้งแต่เก่า
บ้านเมืองเฮาชีเคร้าภัยฮ้ายชีแล่นตาม

หมายความว่า จารีตหนึ่งนั้น เมื่อถึงเดือนสามจงพากันนำเข้าจี
(ข้าวเหนียวย่าง) ไปถวายพระ การทำบุญครั้งนี้กุศลจะส่งสนอง
ผู้ทำไปทุกเวลา ธรรมเนียมนี้เราทำมาแต่ปางปฐม หากพากัน
ละเลยบ้านเมืองจะหม่นหมองประสบแต่ภัยพิบัติ

บุญเดือนสี่

บุญพระเวส

บุญพระเวสของชาวอีสานมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าบุญเดือนสี่ ที่เรียกเช่นนี้ก็เพราะถือเอาวาระของการทำบุญเป็นเหตุ การทำบุญพระเวสกำหนดเวลาไว้ระหว่างเดือนสี่ข้างแรมถึงเดือนห้าจะถือเอาวันใดเป็นวันทำบุญก็ได้ ชาวอีสานมีคำคมที่กล่าวล้อเลียนพระสงฆ์เกี่ยวกับการทำบุญพระเวสว่า “เดือนสี่ค้อยเจ้าหัวค้อยบุญพระเวส” หมายความว่า เมื่อเดือนสี่ข้างแรมมาถึงพระภิกษุสงฆ์ ต่างตั้งตาคอยบุญพระเวส ทำไมพระภิกษุสงฆ์จึงตั้งตาคอยบุญพระเวส เหตุผลก็คือในเดือนสี่เป็นวาระที่พระภิกษุสงฆ์ จะได้เทศนามหาชาติโปรดสาธุชนหลังจากที่ได้ฝึกฝนเทศน์มาเป็นเวลานาน พระภิกษุบางรูปฝึกเทศน์มหาชาติได้อย่างไพเราะมีชื่อเสียงโด่งดังได้รับนิมนต์ไปเทศน์ตามหมู่บ้านต่าง ๆ ทั้งใกล้และไกล

บุญพระเวส

มูลเหตุแห่งการทำบุญพระเวส มูลเหตุแห่งการทำบุญพระเวส มีเล่าไว้ในหนังสือเทศน์มัลลย์หมื่นมัลลย์แสนว่าครั้งหนึ่งพระมัลลย์เถระเจ้าได้ขึ้นไปไหว้พระธาตุเกษแก้วจุฬามณี บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ได้สนทนากับพระศรีอริยเมตตรัยผู้ซึ่งจะได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตว่า ถ้ามนุษย์ใดปรารถนาจะไปเกิดในศาสนาพระศรีอารย์ จะต้องเคารพบิดามารดา สมณะ ครูบาอาจารย์ และจะต้องฟังเทศน์มหาชาติให้จบภายในวันเดียว ด้วยเหตุที่หวังอันสูงส่งจากการฟังเทศน์มหาชาตินี้เองจึงเกิดประเพณีทำบุญพระเวสขึ้นด้วยแรงปรารถนาจะได้ไปเกิดในโลกพระศรีอารย์ ทำให้คนทั้งหลายจึงปรารถนาที่จะไปเกิดในโลกพระศรีอารย์ การที่ปรารถนาเช่นนั้นเพราะมีความเชื่อว่า โลกมนุษย์ในยุคของพระศรีอารย์จะเป็นโลกที่อุดมสมบูรณ์มากที่สุด มีมนุษย์ธรรมและความเป็นธรรมในสังคมมากที่สุด

พิธีทำบุญ เมื่อชาวบ้านตกลงกันว่าจะทำบุญพระเวสวันไหนแล้ว พวกผู้หญิงจะเริ่มเตรียมเก็บดอกไม้ไม้ป่า เช่น ดอกทองกวาว ดอกตะแบก ดอกจิก ดอกยั้ง (ดอกเต็ง ดอกรัง) และฝานดอกโน (ดอกสโน) มาฝีกแดดไว้ให้แห้ง เพื่อจะได้จัดเป็นดอกไม้บูชาตามคำสั่งสอนของบรรพบุรุษที่บ่งไว้ว่า

ถึงฤดูเดือนสี่เข้าให้ทำบุญมหาชาติ
ให้เที่ยวหาดดอกไม้มาไว้บูชา
เจ้าอย่าโลมมือถ่มบุราณของเก่า
เอาดอกไม้ถวายให้แก่พระสงฆ์

เพ็นจิกเทศนาให้ฝูงเฮาฮู้บุญบาป

มีลาภล้นเหลือแท้ดังประสงค์เฮานั้น

เมื่อใกล้จะถึงวันบุญพระเวสจะมีการเตรียมตัวทั้งฝ่ายฆราวาสและสมณะ ฝ่ายฆราวาสชายจะปลูกตูป (ปลูกกระต๊อบ) หรือเพิงที่ปักชั่วคราวสำหรับแขกจากหมู่บ้านอื่นที่จะมาร่วมทำบุญ การปลูกตูปเพื่อให้คนพักนั้น ชาวบ้านจะปลูกรอบศาลาโรงธรรมหรือรอบกุฏิ ตูปแต่ละหลังจะกว้างประมาณ 4 คอก ชายคาจะสูงกว่าพื้นดินประมาณคอกคืบ ส่วนพื้นจะยกไม้กระดานสำหรับพักนอน เมื่อเตรียมที่พักสำหรับแขกมาร่วมงานเสร็จแล้วบรรดาฆราวาสชายจะช่วยกันปลูกผาม (ปลูกปะรำพิธี) จัดทำธงทิวและประดับตกแต่ง

เรียไรบุญพระเวส

แต่งศาลาโรงธรรมให้มีบรรยากาศคล้ายกับสถานที่ต่าง ๆ ในเรื่อง
 พระเวสสันดร โดยจะตกแต่งให้เป็นพิเศษตั้งแต่ทางเข้าศาลาโรง
 ธรรม ซึ่งส่วนใหญ่จะสร้างทางเข้าให้อ้อมค้อมมวกวนคล้ายกับคิริ
 วงกต รอบ ๆ บริเวณศาลาโรงธรรมจะประดับด้วยธงทิวน้อยใหญ่
 และจะมีธงปราบมารผืนใหญ่ปักประจำทิศทั้งแปดทิศเพื่อป้องกัน
 พญามาร ภายในศาลาโรงธรรมจะตกแต่งให้คล้ายกับอาศรมของ
 พระเวสสันดร ส่วนใหญ่มักจะประดับด้วยดอกไม้ ต้นไม้ประเภท
 กล้าย อ้อย รอบ ๆ ผนังศาลาโรงธรรมจะประดับด้วยภาพเขียน
 เรื่องเวสสันดรชาดก ซึ่งอาจจะเขียนลงบนแผ่นผ้า หรือสังกะสี
 ก็ได้ ทางด้านตะวันออกของศาลาโรงธรรมจะปลูกหอพระอุทิศ
 ลักษณะของหอพระอุทิศจะคล้ายกับศาลเพิงตา ภายในหอนี้
 เครื่องบริวารพระอุทิศ เช่น บาตร 1 ร่ม 1 กระโถน 1 กาน้ำ 1
 จีวร 1 มูลเหตุที่ปลูกหอพระอุทิศไว้ด้านตะวันออกของศาลาโรง
 ธรรมเพราะชาวบ้านมีความเชื่อว่า พระอุทิศจะช่วยปราบมารที่
 จะมารังควานพิธีทำบุญพระเวส เพราะถ้าหากมารมารังควานในพิธี
 นี้จะทำให้พระนักเทศน์เทศน์ได้ไม่ไพเราะ สัมเสียงแหบแห้ง ดังนั้น
 ในวันโฮมคือก่อนวันบุญหนึ่งวันชาวบ้านจะนิมนต์พระอุทิศให้มา
 สิงสถิตอยู่ที่หอพระอุทิศ เรื่องราวเกี่ยวกับพระอุทิศปราบมาร
 มีเล่าไว้ว่า พระอุทิศเป็นเถระผู้มีฤทธิ์นिरมิตกฤิอุยู่กลางมหาสมุทร
 เมื่อครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชรวบรวมพระบรมสารีริกธาตุของ
 พระพุทธเจ้าจากสถานที่ต่าง ๆ มาบรรจุไว้ในสถูปที่พระองค์สร้างใหม่
 เสร็จแล้วจะทำการฉลอง ทรงวิตกกังวลถึงมารที่เคยเป็นศัตรูกับพระ
 พุทธเจ้าจะมารังควาน จึงมีรับสั่งให้ไปนิมนต์พระอุทิศมาร่วม

ในพิธีสมโภชเจดีย์ บรรดา มารทั้งหลายเมื่อรู้ว่าพระเจ้าอโศกมหาราช จะฉลองเจดีย์ จึงพากันมาแสดงอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ พระอุปคุตเถระ เจ้าจึงบันดาลอิทธิฤทธิ์โต้ตอบ ครั่งสุดท้ายพระอุปคุตเถระเจ้าเนรมิต สุนัขเฒ่าแหวนคอมาร มารแก่้ไม่ได้จึงสารถาพผิตต่อพระอุปคุต พระอุปคุตจึงปลดสุนัขเฒ่าออกจากคอให้ แต่ก็กัดตัวมารไว้บนยอด เขาเมื่องานฉลองเจดีย์เสร็จจึงปล่อยไป ด้วยเหตุนี้พุทธศาสนิกชน จึงศรัทธาอานุภาพของพระอุปคุตในการปราบมาร

เมื่อใกล้จะถึงวันบุญมหาชาติ ขรवासฝ่ายหญิงจะตระเตรียม อาหารไว้เพื่อทำบุญและเลี้ยงแขก โดยจะหมักข้าวไว้ทำขนมจิ้น และบดทำแป้งขนมต่าง ๆ ในตอนกลางคืนของวันโฮมขรवासฝ่าย หญิงจะจัดทำหมากพั่นคำ บุหรี่พั่นมวน ดอกไม้หนึ่งพั่นดอก รูป เทียนหนึ่งพั่นอันไว้บูชาคาถาพั่น ฝ่ายชายจะจัดตั้งหมอน้ำมนต์ และธรรมาสน์เทศน์

เวลาประมาณบ่ายสี่โมงเย็นของวันโฮม ทางวัดจะตีกลอง โฮมให้ชาวบ้านไปรวมกันที่วัดเพื่อจะจัดขบวนแห่เชิญพระเวสเข้า เมือง พิธีเชิญพระเวสเข้าเมืองนั้นจะกระทำที่ชายป่าใกล้ ๆ หมู่บ้าน เป็นพิธีสมมติคล้ายกับการเล่นละครเรื่องเวสสันดรชาดกตอน อัญเชิญพระเวสเข้าเมืองโดยชาวบ้านจะสมมติพระสงฆ์รูปหนึ่งเป็น พระเวสสันดร พิธีนี้เริ่มตั้งแต่ชาวบ้านชวนกันไปเก็บดอกไม้ป่ามา บูชาพระเวสสันดร ทูลเชิญให้เข้าเมือง พระสงฆ์จะเทศน์กัณฑ์ จักขัตติย์ (จกษัตริย์) เสร็จแล้วจัดขบวนอัญเชิญพระเวสสันดร ใน ขบวนแห่นั้นจะนำหน้าด้วยพระพุทธรูปหนึ่งองค์ อัญเชิญประทับบน เสลี่ยงโดยมีชาวบ้านเป็นผู้หาม ต่อจากนั้นจะเป็นพระเวสสันดรและกษัตริย์

องค์อื่น ๆ ที่ชาวบ้านสมมติตามท้องเรื่อง ชาวบ้านในชบวนแห่จะถือธงทิวดอกไม้ผลไม้อาหารและที่สำคัญที่สุดจะช่วยกันถือภาพวาดเรื่องพระเวสสันดร ซึ่งวาดลงในผ้าขาวมีความยาวหลายสิบเมตรดนตรีที่ใช้ในชบวนแห่จะประกอบด้วย กลองยาว ฉาบ ฉิ่ง โทน ฆ้องมโหรีจะพ้องกันอย่างสนุกสนาน ในขณะเดียวกันจะร้องกาพย์เห่หรือร้องสรภัญญะว่าด้วยเรื่องพระเวสสันดรเข้าเมืองไปด้วยเช่นร้องสรภัญญะว่า

จำเดิมพระเวสสันดร	จากนครมาแรมไพร
กำหนดได้เจ็ดเดือน	กระทำเพียรเจริญธรรม
บำเพ็ญเป็นดาบส	อยู่วงศ์กับมัทรี
สญชัยนั้นใจดี	กับสองศรีออกไปเชิญ
เตรียมพลออกไปเชิญ	จตุรงค์เสนา
พลช้างและพลม้า	พลธำพลคนเดิน
เตรียมการออกไปเชิญ	เวสสันดรกลับนคร
เชิญเถิดเวสสันดร	ทั้งบังอรแม่มัทรี
คืนเมื่อเมืองสีพี	กลับบุรีเป็นราชา
ปกครองเหล่าอาณา	เชิญเถิดหนาพระลูกเอ๋ย
เชิญเถิดพระลูกเอ๋ย	เมื่อเสวยโภชนา
มากินผลผลา	ครองวณาไม่สมควร
เชิญเจ้าคืนเมื่อเมือง	กลับบุรีอันสง่า
เชิญเถิดสุณิสา	แม่มัทรีศรีธารา
อย่าได้คิดสงสัย	ในโทษทัณฑ์อันครั้งก่อน
เชิญเถิดสองบังอร	อย่านอนใจพ่อขอเชิญ

ลูกเจ้าอย่าได้เมิน

ในคำเชิญพระบิดา

เมื่อแห่พระเวสสันดรไปถึงวัดแล้ว ขบวนแห่ต้องแห่รอบ พระอุโบสถ และศาลาโรงธรรมสามรอบจึงอัญเชิญพระเวสสันดร ขึ้นประทับบนศาลา ผู้เฒ่าผู้แก่จะลั่นฆ้องชัย สิ่งของต่าง ๆ ที่ถือมา ในขบวนแห่ก็นำไปประดิษฐานไว้บนศาลา ภาพวาดเรื่องเวสสันดรชาดก ที่ถือแห่ก็จะนำไปขึงไว้รอบศาลาโรงธรรม ในตอนกลางคืนจะมีการเทศน์มาลัยหมื่นมาลัยแสน และมีมหรสพสมโภช

ครั้นถึงเวลาประมาณตีสามตีสี่ของวันใหม่ซึ่งเป็นวันทำบุญจริง ๆ จะมีการแห่ข้าวพันก้อนไปถวายพระอุปัชฌาย์ ข้าวพันก้อนก็คือข้าวเหนียวสุกปั้นเป็นก้อนกลม ๆ เสียบไม้ 1,000 ก้อนการแห่ข้าวพันก้อนนั้นจะแห่รอบ ๆ ศาลาโรงธรรมสามรอบ ในขณะที่แห่ก็จะกล่าวคาถาบูชาข้าวพันก้อนไปพร้อมด้วย เมื่อแห่ข้าวพันก้อนครบสามรอบแล้วก็จะถวายข้าวพันก้อนแด่พระอุปัชฌาย์ และนำข้าวไปเรียงรายไว้ตามธงทิวต่าง ๆ เพื่อเป็นธรรมบูชา เสร็จแล้วประกาศเทวดาอาราธนาพระเทศน์สังกาส เทศน์สังกาส คือการเทศนาพรรณนาอายุกาลของพระพุทธศาสนาตั้งแต่แรกเริ่มประดิษฐานพระพุทธศาสนาจนกระทั่งถึงพุทธพยากรณ์กาลที่ศาสนาจะเสื่อม การเทศน์สังกาสนั้นมักจะให้สามเณรเป็นผู้เทศน์อาจจะเทศน์คู่ หรือเทศน์เดี่ยวก็ได้ เมื่อเทศน์สังกาสจบแล้วพระสงฆ์จะเทศน์เวสสันดรต่อ วิธีการเทศน์พระเวสนั้นพระจะเริ่มเทศน์จากกัณฑ์ทศพรถึงนครกัณฑ์ ติดต่อกันไปตามลำดับโดยไม่มีการพักและนิยมนิมนต์จบในวันเดียว เมื่อพระภิกษุสงฆ์จะขึ้นเทศน์แต่ละครั้ง ก่อน会上นั่งบนธรรมาสน์จะต้องกราบพระประธานและพระเถระ การเทศน์

นั้นจะนั่งพับเพียบหรือขัดสมาธิก็ได้ มือขวาถือคัมภีร์ยกขึ้นให้สูงเพียง
ราวนม ทำนองเทศน์ แต่ละแห่งจะไม่เหมือนกันทำนองเทศน์
ที่นิยมเทศน์กันมากได้แก่

ทำนองกาเต้นก้อน เป็นทำนองเทศน์ค่อนข้างเร็ว กระฉับ-
กระเจิงดังอาการกระโดดกินอาหารของพวกกาในขณะที่ชาวนกกำลัง
โกลนา เวลาเทศน์พระจะขยักเสียงสั้นบ้างยาวบ้าง และจะมีการเล่น
ลูกคอกเพื่อช่วยให้การเทศน์ไพเราะยิ่งขึ้น การเทศน์แบบนี้จะใช้
เทศน์กัณฑ์ที่ตลกขบขันสนุกสนาน หรือใช้เทศน์ตอนที่รวบรัด

ทำนองลมพัดพร้าว เป็นทำนองเทศน์ค่อนข้างช้า อ่อนโยน
คล้ายกับอาการไหวของใบมะพร้าวเมื่อต้องลม การเทศน์แบบนี้
จะใช้เทศน์กัณฑ์ที่เศร้าโศกกินใจ หรือบทพรรณนาครั่าครวญ

ทำนองมะนาวล่องโขง เป็นทำนองเทศน์ช้าแต่มีชีวิตชีวา
คล้ายกับอาการเคลื่อนไหวของมะนาวที่ลอยไปตามน้ำ การเทศน์
แบบนี้จะใช้เทศน์กัณฑ์ที่บรรยายความ หรือ ชมธรรมชาติ

ทำนองแห่ เป็นทำนองเทศน์ช้า ทอดเสียงให้ยาว มีการ
เล่นลูกคอกคล้ายกับการลำทางยาว บางทีจึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าลำพระเวส

ในการเทศน์พระเวสแต่ละกัณฑ์จะมีชาวบ้านรับเป็นเจ้าของ
กัณฑ์ เจ้าของกัณฑ์จะมีหน้าที่จัดหาจุดปัจจัยมาถวายพระที่เทศน์
ในกัณฑ์ที่ตนเป็นเจ้าของ ผู้ที่รับเป็นเจ้าของกัณฑ์ส่วนใหญ่จะเป็น
ผู้มีศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า หรือมีเงินนั้นก็มักจะเป็น
ผู้มีอันจะกิน แต่บางครั้งเจ้าของกัณฑ์อาจจะเป็นชาวบ้านหลาย ๆ
ครัวเรือนร่วมกัน ก่อนที่พระจะขึ้นเทศน์บนธรรมาสน์เจ้าภาพก็จะ
จัดรูปเทียนบูชา หวานข้าวสารตามประเพณี เมื่อเทศน์จบแต่ละ

กัณฑ์ก็จะลั่นฆ้องเป็นสัญญาณ เจ้าของกัณฑ์เทศน์ถวายจตุปัจจัย เป็นอันเสร็จพิธี

แถมสมภาร ในขณะที่พระกำลังเทศน์อยู่นั้น หากอุบาสกอุบาสิกาท่านใดพอใจก็จะมีการแถมสมภาร การแถมสมภารคือการถวายเงินด้วยความเลื่อมใสเมื่อได้ฟังเทศน์ การแถมสมภารนั้นจะต้องบอกกับผู้แถมสมภารชื่ออะไร บริจาคเท่าไร การบริจาคครั้งนี้จะอุทิศส่วนกุศลให้แก่ใคร จะมีพิธีกรเป็นผู้ประกาศให้ทราบในขณะที่บริจาค เสร็จแล้วพิธีกรจะให้พรด้วยถ้อยคำที่คล้องจองกันอย่างไรเพราะะ ดังตัวอย่าง

“คุณสมดี ได้มีจิตใจศรัทธาแถมสมภารเป็นจำนวนเงิน 10 บาท เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บิดามารดาที่ล่วงลับไป ขออำนาจคุณพระรัตนตรัย อันได้แก่ พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ จงดลบันดาลให้คุณสมดีมีความประสงค์ใด ขอให้สมความมุ่งมาดปรารถนา นอนหลับให้ได้เงินพัน นอนฝันให้ได้เงินหมื่น นอนตื่นได้เงินแสน แบนมือไปให้ได้แก้วมณีโชติ โทษฮ้ายอย่ามาพาลมารฮ้ายอย่ามาเบียด ผู้คนอย่าได้รังเกียจให้ฮักหอมขอมให้ ครั้นแม่นเจ้าเฮ็ดไฮ้ใส่เนาเข้ากล้าให้งามดีมั่งมีเล่าเข้าใหญ่ ครั้นแม่นไปขายค้าภายนอกให้ร่ำรวย ขอให้สดสวยหน้าดังมาลาหอมกลิ่นผลบุญอย่าหมดสิ้นส่งผู้สู่สวรรคตเจ้าเด้อ”

การบริจาคปัจจัยในการทำบุญพระเวส ชาวบ้านมีวิธีเล่นสนุกได้หลายวิธี เช่น พิธีทำกัณฑ์หลอนและพิธีทำกัณฑ์จอบ

กัณฑ์หลอน คือ การรวบรวมเครื่องไทยทาน หรือ เงินจากชาวบ้านที่ศรัทธาในการทำบุญไปถวายพระโดยไม่เจาะจงว่าจะถวาย

แต่พระรูปใด ในขณะที่แห่กัณฑ์หลอนจากหมู่บ้านเข้าไปในวัดหากพระรูปใดกำลังเทศน์อยู่ปัจจัยที่ได้จากการเรียไรก็จะถวายแด่พระรูปนั้น

วิธีทำกัณฑ์หลอน ชาวบ้านจะตัดต้นกล้วย กิ่งไม้อื่น ๆ เช่น กิ่งไผ่มาตั้งไว้ แล้วเอาเครื่องไทยทานผูกตามกิ่งไม้โดยอาจจะใช้ด้ายโยงหรือผูกติดก็ได้ เสร็จแล้วจัดขบวนแห่กัณฑ์หลอนไปตามถนนสายต่าง ๆ หรือจะแห่ไปตามหมู่บ้านก็ได้ ในขณะที่แห่ก็จะตีกลองพื้อนรำสนุกสนานไปด้วย ผ่านบ้านของใครหากเจ้าของบ้านมีศรัทธาก็จะมาร่วมบริจาค เมื่อได้จัดปัจจัยพอควรแก่ความต้องการแล้วก็จะแห่เข้าไปในวัดเพื่อถวายพระรูปที่กำลังเทศน์อยู่ขณะนั้น แต่ถ้าหากชาวบ้านจัดเตรียมปัจจัยโดยเจาะจงถวายแด่พระรูปใดรูปหนึ่งที่ตนศรัทธาเท่านั้น เรียกว่า กัณฑ์จอบ ที่เรียกเช่นนี้เพราะก่อนจะนำกัณฑ์จอบมาถวายต้องจอบ คือมาแอบดูเสียก่อน

ต้นกัณฑ์หลอน

ว่าพระรูปนั้นจะเทศน์เมื่อไรจึงจะยกปัจจัยมาถวาย

การเทศน์พระเวสนี้จะเริ่มเทศน์ตั้งแต่วเวลา 5 นาฬิกา และ
จะจบกัณฑ์สุดท้ายประมาณ 2-4 ทุ่ม เมื่อเทศน์กัณฑ์สุดท้ายจบ
ชาวบ้านจะนำดอกไม้และเครื่องสักการะไปถวายพระ พระสงฆ์
จะให้พรแล้วสวดชัยันโต จบแล้วพระเถระผู้ใหญ่ประพรมน้ำพระ
พุทธมนต์เพื่อให้อยู่สุขสวัสดิ์ ผลจากการทำบุญพระเวสชาวบ้านจะ
ได้รับทั้งความอิ่มเอิบใจ ความสนุกสนาน และสมานสามัคคีร่วมกัน
ในหมู่บ้าน

บุญเดือนยี่

บุญคุณลาน

ประเพณีดั้งเดิมที่สำคัญสำหรับชาวอีสานที่ทำนาเป็นอาชีพหลักอีกประเพณีหนึ่งนั่นคือการทำบุญคุณลานในเดือนยี่ จุดมุ่งหมายในการทำบุญคุณลานก็เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ข้าวในลานของตน และเพื่อขออานิสงส์ให้ได้ข้าวมากขึ้นตามความหมายของคำว่า คุณลาน คำว่า คุณ หมายความว่าเพิ่มเข้าหรือทำให้มากขึ้นตามส่วน คำว่า ลาน ก็คือสนามที่นวดข้าว ดังนั้นการทำบุญคุณลานจึงไม่ได้ทำที่วัดแต่จะทำที่สนามนวดข้าวที่เรียกกันว่า ลาน

มูลเหตุแห่งการทำบุญ ชาวนาเมื่อทำนาเสร็จในฤดูเก็บเกี่ยวแล้ว ก่อนที่จะขนข้าวขึ้นยุ้งฉางมักจะทำบุญให้ทานเสียก่อน ความเชื่อมั่นในอานิสงส์ของการทำบุญคุณลานมีเล่าไว้ในพระธรรมบทว่า เมื่อครั้งศาสนาของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า มีชายพี่น้องสองคนทำนาในที่แห่งเดียวกันเวลาข้าวเป็นน้านม น้องชวนพี่ทำข้าวมธุปายาสถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ส่วนพี่ชายนั้นไม่ยอมทำจึงตกลงแบ่งที่นาแก่คนละส่วน ครั้นน้องชายมีที่นาเป็นสัดส่วนของตนแล้วหมั่นถวายทานด้วยข้าวที่ตนเองปลูกด้วยความพอใจ นับได้ถึง ๑ ครั้งคือ

เมื่อข้าวเป็นน้านม

เมื่อข้าวเป็นข้าวเม่า

เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยว

เมื่อถึงเวลาจักตอกมัดข้าว

เมื่อถึงเวลามัดฟ่อน
 เมื่อข้าวกองอยู่ในลาน
 เมื่อเวลาทำลอมข้าว
 เมื่อชนข้าวขึ้นยุ้ง
 เมื่อเวลาเก็บข้าวไว้ในยุ้งฉาง

เมื่อให้ทานแต่ละครั้งก็จะตั้งปณิธานว่าขอให้สำเร็จพระอรหันต์
 ในอนาคต ครั้นมาถึงศาสนาของพระโคตม น้องชายได้มาเกิดเป็น
 บุตรพราหมณ์มีนามว่าอัญญาโกณฑัญญะ เมื่อออกบวชได้สำเร็จ
 เป็นพระอรหันต์องค์แรกในพุทธศาสนา และได้รับการยกย่องว่า
 เป็นรัตตัญญู คือ รู้ราตรีนาน ส่วนพี่ชายไม่สามารถถวายทานครบ
 9 ครั้ง ถวายได้เพียงครั้งเดียว คือเมื่อทำนาเสร็จแล้ว เมื่อให้ทาน
 ก็ตั้งจิตปรารถนาขอให้สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลในอนาคต ครั้น
 มาในศาสนาพระโคตมได้บังเกิดเป็นสุภททปริพพาชก ไม่มีโอกาส
 ได้เฝ้าพระพุทธรองค์ แต่ก่อนที่พระพุทธรองค์ทรงประจวบจะ
 เสด็จสู่นิพพาน ได้ไปทูลถามความสงสัยกับพระพุทธรองค์ภายใน
 ม่านและได้เป็นอริยบุคคลองค์สุดท้ายในพระพุทธรศาสนา

การที่ชายสองคนพี่น้องได้สำเร็จมรรคผลเร็วช้าต่างกันมา
 ขนาดนั้น หากพิจารณาให้ดีน่าจะหมายความว่า ผู้ที่ให้ทานมาก
 ครั้งในเมื่ออยู่ในภาวะที่พอจะเอื้อเพื่อต่อคนอื่นได้นั้น เป็นผู้ที่ไม่ยึด
 มั่นในสมบัติที่หามาได้มีเมตตากรุณาเป็นคุณธรรม มีจิตใจบริสุทธิ
 ไม่มีความห่วงหวงวิตกกังวล เมื่อมีความเพียร ก็สำเร็จมรรคผล
 ได้โดยง่าย ชาวนาทั้งหลายเมื่อได้ทราบอันสงส์เช่นนี้ จึงนิยมทำ
 บุญโดยการให้ทานข้าวในนาเป็นประเพณีสืบมา

พิธีทำบุญคุณลาน บรรพบุรุษชาวอีสานได้ผูกกลอนเพื่อเตือนใจชาวบ้านให้เตรียมการบุญไว้ว่า

“ถึงฤดูเดือนยี่มาฮอดแล้วให้แต่งการบุญ

ให้นิมนต์พระสงฆ์องค์สวดมงคลคำ

ให้ทำการสร้างบุญคุณลานอย่าได้หล้าพากันเข้าป่าหาหมู
ไม้มาไว้เฮ็ดหล้า

อย่าได้มัวหลงลืมถืมคลองเดิมฮึดเก่าเฮาเดอ”

หมายความว่า เมื่อฤดูเดือนยี่มาถึงให้นิมนต์พระสงฆ์มาสวดมงคล ทำบุญคุณข้าวให้ไปเก็บใบไม้ในป่ามาไว้ทำเชื้อเพลิงอย่าได้ละเลยต่อประเพณีดั้งเดิมของเรา

การเตรียมงานบุญคุณลานที่บรรพบุรุษได้กล่าวไว้ คือการจัดหาไม้มาไว้ทำฟืนสำหรับใช้ในการหุงต้มประกอบอาหาร และใช้ก่อไฟผิงให้ความอบอุ่น ปริมาณการใช้ฟืนในเดือนยี่จะมากกว่าในฤดูอื่น ๆ เพราะเดือนยี่นั้นเป็นเดือนที่หนาวมาก ประจวบกับมีภาระที่จะต้องเก็บเกี่ยวนวดข้าวให้เสร็จทันฤดูไม่มีเวลาว่างพอที่จะไปเก็บไม้มาทำฟืนตามสะดวกได้ จึงต้องตระเตรียมหาฟืนไว้ให้มากพอที่จะใช้ได้ตลอดฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าว เพื่อชาวนาจะได้ไม่แบกภาระหลายอย่าง

พิธีทำบุญคุณลานนั้นแตกต่างจากประเพณีการทำบุญอื่น ๆ เพราะไม่ได้เป็นพิธีบุญของคนทั้งหมู่บ้านมาร่วมกันทำ การทำบุญคุณลานนั้นต่างคนต่างทำไม่พร้อมกัน ขึ้นอยู่กับการนวดข้าวของชาวนาแต่ละคนว่าจะนวดเสร็จเมื่อไหร่และจะขนข้าวขึ้นเล้าหรือยังวันไหน วันที่ขนข้าวขึ้นยุ้งนั้นแหละคือวันทำบุญคุณลาน

ก่อนที่จะถึงวันชนข้าวขึ้นยั้งเจ้าภาพก็จะบอกบุญไปยังญาติพี่น้อง ให้มาร่วมฟังสวดมนต์เย็น ก่อนที่จะถึงวันบุญหนึ่งวัน การสวดมนต์เย็นในวันนั้นจะนิมนต์พระมาอย่างน้อย 5 รูปมาสวดมนต์เย็นที่ลานนวดข้าว โดยเจ้าภาพจะวงสายสิญจน์รอบ ๆ กองข้าวที่เป็นผลผลิตในปีนั้นโยงด้วยสายสิญจน์ไปยังพระพุทธรูป หลังจากพระสวดมนต์เย็นแล้วจะมีการฟังเทศน์ 1 กัณฑ์ ตอนกลางคืนหนุ่มสาวจะมาช่วยกันเตรียมอาหารสำหรับเลี้ยงพระและเลี้ยงแขกที่จะมาช่วยชนข้าวขึ้นยั้ง ในขณะที่ทำงานก็จะมีการละเล่นพื้นเมืองระหว่างหนุ่มสาวด้วย ส่วนผู้สูงอายุก็จะเตรียมหมาก พลู บุหรี่ ไม้กวาดพระ และที่สำคัญที่สุดคือ จัดเตรียมพานบายศรี เพื่อทำพิธีสู่ขวัญข้าว

บุญกุศลลาน

ในตอนเช้าของวันชนข้าวขึ้นย้ง เจ้าภาพจะทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารเช้าแด่พระสงฆ์ พระสงฆ์ประพรมน้ำมนต์แก่เจ้าภาพ น้ำมนต์ที่เหลือเจ้าภาพจะนำไปรดที่นาเพื่อให้ข้าวกล้างอกงาม ทำนาได้ผลทวีคูณขึ้นเรื่อยไป นอกจากจะรดน้ำมนต์ที่นาแล้วเจ้าของนาจะนำไปรดโค กระบือ ให้อยู่เย็นเป็นสุขด้วย หลังจากนั้นจะเป็นการบายศรีสู่ขวัญข้าวเพื่อขอความเป็นศิริมงคลแก่ข้าวในนาในเล้าของตน ดังปรากฏในคำเรียกขวัญข้าวตอนสุดท้ายว่า

“..... มาเยอขวัญเอย มาอยู่เล่าแผ่นชะนอนเพียง เพ็นตักเจ้าไปตำอย่าหักสั๊กกะลันเจ้าอย่าฟ้ง เทใส่ตังเจ้าอย่าฟ้งหนี ให้เจ้าตังกันมาคือจั่งพินสาด ให้เจ้ากวาดกันมาคือเกล้าสาวหนุ่ม ให้เจ้าต่อนกันมาเหมือนดังต่อนเงินเสียง เม็ดหนึ่งหักไปทานทุกคำเข้า เหลือหลาย เม็ดหนึ่งตักไปซื้อควายตัวเขซ้อง เม็ดหนึ่งตักไปซื้อหมอง แก้วกำ เม็ดหนึ่งตักไปซื้อคำได้แก้วหมิ่น เม็ดหนึ่งตักไปซื้อเข้าได้เข้าหมิ่นมาเยย เม็ดหนึ่งตักไปสู้เมียได้เมียมาอยู่เอือนขายเข้า เม็ดหนึ่งตักไปเอาผู้เฒ่าให้มาเล่าขายของ มาเยอขวัญเอย เพ็นตักใส่ตังอย่าได้บินหนี ให้เจ้ามาเลี้ยงชีวิตินทรีทั้งโลก บริโภคเลี้ยงพระพุทธรศาสนาทุกคำเข้า ทรายต่อเท่าห้าพันพระวัสสาภิชาเทอญ”

การทำบุญคุณลาน นอกจากจะกระทำเพื่อเป็นศิริมงคลแก่ข้าวกล้าในนาแล้ว ยังเป็นการลงแขกช่วยกันชนข้าวขึ้นย้งอีกด้วย หลังจากเสร็จพิธีบายศรีสู่ขวัญข้าว เจ้าภาพก็จะเลี้ยงอาหารแขกที่มาร่วมงาน รับประทานอาหารเสร็จผู้ที่มาร่วมงานจะช่วยกันชนข้าวขึ้นย้งจนเสร็จจึงจะกลับไป นับว่าการทำบุญคุณลานได้ส่งเสริมความสามัคคีมีน้ำใจต่อกันในหมู่ชาวบ้านได้เป็นอย่างดี

บุญกุ่มเข้าใหญ่ (กองข้าวใหญ่)

การทำบุญกุ่มเข้าใหญ่ เป็นประเพณีบุญที่เปิดโอกาสให้ชาวนาในท้องถิ่นนั้น ๆ ได้ทำบุญร่วมกัน หลังจากที่เสร็จสิ้นภาระในการเก็บเกี่ยวข้าวในนา ดังนั้นช่วงเวลาในการทำบุญกุ่มเข้าใหญ่ จึงกำหนดเอาเวลาระหว่างเดือนยี่ถึงเดือนสาม การทำบุญกุ่มเข้าใหญ่นั้นชาวนาทุกคนในหมู่บ้านจะเป็นเจ้าภาพร่วมกัน

จุดมุ่งหมายของการทำบุญกุ่มเข้าใหญ่คือ เพื่อร่วมกันจัดหาทุนทรัพย์ให้แก่ทางวัดเพื่อเป็นกองทุนในการทะนุบำรุงพุทธศาสนา ในการบริจาคทานครั้งนี้ชาวบ้านจะไม่บริจาคเป็นเงินแต่จะร่วมกันบริจาคเป็นข้าวเปลือก เหตุผลที่ทำเช่นนี้เพราะชาวนาไม่มีเงินแต่มีข้าวอันเป็นผลิตผลจากน้ำพักน้ำแรงของตนเป็นเหตุผลประการที่หนึ่ง ประการที่สองก็เพื่อจะได้ทำบุญด้วยข้าวในยังของตนเอง ซึ่งจะได้รับอานิสงส์มากมาย และอานิสงส์นั้นจะส่งให้การทำนาในปีต่อไปได้ผลงอกเงยกว่าเดิมอีก การบริจาคข้าวเพื่อทำบุญกุ่มเข้าใหญ่นั้น จะบริจาคมกหรือน้อยก็ได้ขึ้นอยู่กับศรัทธาของแต่ละบุคคล มีบางคนทำนาได้ผลดีก็จะบริจาคมก แต่บางคนทำนาไม่ได้ผลดีก็บริจาคมน้อยแต่เมื่อชาวนาหลาย ๆ คนร่วมกันบริจาคก็จะได้กองข้าวกองใหญ่ดังที่บ่งไว้ในชื่อประเพณีการทำบุญครั้งนี้ว่า บุญกุ่มเข้าใหญ่ ซึ่งก็หมายถึงบุญกองข้าวใหญ่นั้นเอง

การทำบุญกุ่มเข้าใหญ่ ไม่ได้กำหนดไว้แน่นอนว่าจะต้องกระทำทุกปี อาจจะทำหรือไม่ทำก็ได้ขึ้นอยู่กับว่าทางวัดมีความจำเป็นจะใช้เงินหรือไม่ หากทางวัดอยู่ในระหว่างก่อสร้างโบสถ์หรือวิหาร ชาวนาก็จะทำบุญกุ่มเข้าใหญ่ติดต่อกันทุกปีจนกว่าจะสร้างเสร็จ

พิธีทำบุญกุ่มเข้าใหญ่ จะเริ่มจากชาวบ้านประชุมตกลงกันว่าจะทำบุญในวันไหน จะเอาข้าวไปรวมกันที่แห่งใด สถานที่รวมข้าวนั้นบางปีจะกำหนดให้รวมกันที่วัดแต่บางปีก็จะกำหนดให้รวมกันที่ศาลากลางบ้าน เมื่อตกลงกันเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ชาวบ้านก็จะเริ่มหมักข้าวเพื่อทำขนมจีนส่งข่าวบอกบุญไปยังพี่น้องหมู่บ้านใกล้เคียงให้มาช่วยทำขนม ก่อนจะถึงวันงานชาวบ้านจะหาบข้าวเปลือกไปรวมกันที่วัดหรือตามที่นัดหมายกันไว้ การหาบข้าวไปรวมกันเรียกว่าการรวมข้าวนั้นจะต้องทำให้เสร็จก่อนวันงานสักวันหรือสองวัน

เมื่อถึงวันโฮม คือวันเตรียมงาน ชาวบ้านจะช่วยกันทำขนมจีน ข้าวต้มมัด ขนมเทียน พี่น้องที่ได้รับการบอกบุญก็จะมาช่วยโดยจะมีของมาร่วมทำบุญบ้างพอควร ส่วนใหญ่มักจะเป็น กล้วย น้ำอ้อย น้ำตาล ปลา และผักสด ในตอนเพลชาวบ้านจะร่วมกันเลี้ยงพระเพลที่วัด เมื่อพี่น้องที่มาร่วมทำบุญจะกลับบ้านเจ้าภาพก็จะแบ่งอาหารและขนมให้ไปฝากครอบครัวด้วย

ตอนกลางคืนของวันโฮมจะมีมหรสพสมโภชกองข้าวใหญ่ มหรสพที่ชาวบ้านนิยมกัน คือ หมอลำหมู หมอลำกลอน ภาพยนตร์

ในตอนเช้าของวันบุญจะมีการถวายภัตตาหารเช้า เสร็จแล้วจะทำพิธีถวายข้าวเปลือกเป็นเสร็จพิธี

เมื่อทางวัดรับข้าวเปลือกแล้ว ก็จะตั้งคณะกรรมการขึ้นชุดหนึ่งประกอบด้วยบรรดาทายกและพระสงฆ์ จัดการนำข้าวเปลือกไปขาย นำเงินที่ได้มาใช้จ่ายในการบำรุงวัดและกิจการอื่น ๆ ที่จำเป็น

ประเพณีการเลี้ยงปูตา

ปูตา หมายถึงคนสองจำพวกที่เป็นบรรพชนของชาวอีสาน คำว่า ปู หมายถึงปูและย่าที่เป็นพ่อแม่ของพ่อ ส่วนคำว่า ตา หมายถึงตาและยายที่เป็นพ่อแม่ของแม่ เมื่อบรรพบุรุษสองสายนี้ล่วงลับไปนานหลายชั่วคน จนไม่สามารถจำชื่อได้ลูกหลานรุ่นหลัง ๆ จึงเรียกเป็นกลาง ๆ ว่าปูตา

ทำไมจึงมีการเลี้ยงปูตา การเลี้ยงปูตา เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลส่งไปให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไป เพราะเมื่อปูตามีชีวิตอยู่นั้นได้สร้างคุณงามความดีไว้กับลูกหลานและสังคมมากมายหลายประการ เช่น ให้การเลี้ยงดูอบรมสั่งสอนให้เป็นคนดี สะสมสาธารณสมบัติไว้เพื่อลูกหลาน เพื่อแสดงถึงกตัญญูกตเวที จึงมีการเลี้ยงปูตาสืบต่อเป็นประเพณี

ศาลปูตา

ประเพณีการเลี้ยงปูตาจะกระทำพร้อมกันทั้งหมู่บ้าน กำหนดเวลาเลี้ยงปูตามักจะทำระหว่างเดือน 6 - 7 ชาวบ้านจะเลี้ยงปูตา ก่อนที่จะเลี้ยงตาแยก สถานที่เลี้ยงปูตาก็คือ ดอนปูตา ดอนปูตาเป็นสถานที่ปูตาส่งสถิตอยู่ ชาวบ้านแทบทุกหมู่บ้านจะเลือกป่าไม้ใกล้หมู่บ้านเป็นที่ปลูกหอหรือโองให้ปูตาอยู่ ภายในหอปูตานั้นจะประกอบด้วย รูปปั้นปูตา แท่นบูชา ข้าทาสชายหญิง รูปปั้นช้าง ม้า วัว ควาย หอก ดาบ พวงมาลัย ดอกไม้ ธูปเทียน ผู้ที่ดูแลรักษาหอปูตาเรียกว่าเฒ่าจ้ำ คำว่า จ้ำ มาจากคำว่า ประจํา เฒ่าจ้ำ นอกจากจะมีหน้าที่ดูแลปูตาให้เรียบร้อยเป็นประจำอยู่แล้วยังมีหน้าที่อีกอย่างหนึ่งคือ เป็นคนกลางในการติดต่อระหว่างปูตา กับ ชาวบ้าน เฒ่าจ้ำจึงคล้ายกับทหารคนสนิทของปูตา ใครทำอะไรผิดประเพณีปูตาใครก็จะบอกผ่านเฒ่าจ้ำไปยังบุคคลที่กระทำผิด ปูตาต้องการให้ชาวบ้านปฏิบัติอย่างไรก็จะบอกผ่านเฒ่าจ้ำไป ชาวบ้านจะติดต่อกับปูตาโดยตรงไม่ได้

ดอนปูตานั้นจะเป็นบริเวณป่าสงวนที่ชาวบ้านเคารพเกรงกลัวมาก ใครจะไปตัดโค่นต้นไม้ ยิ่งสัตว์ในเขตดอนปูตาไม่ได้ ท่านจะโกรธเพราะถือว่าล่วงเกินบิรารท่าน ปูตาจะบันดาลให้ผู้ล่วงเกินมีอันเป็นไปเช่น เจ็บไข้ได้ป่วย ประกอบการงานไร้ผล ดังนั้นการที่ชาวบ้านเคารพปูตาจึงเป็นการอนุรักษ์ป่า และอนุรักษ์สัตว์ในเขตดอนปูตาได้เป็นอย่างดี

พิธีเลี้ยงปูตา ในระหว่างเดือน 6 - 7 เฒ่าจ้ำจะเป็นผู้กำหนดเอารวันใดวันหนึ่งในช่วงนี้เป็นวันเลี้ยงปูตา เมื่อกำหนดวันได้แล้วเฒ่าจ้ำก็จะ

ดอนปู่ตา

บอกชาวบ้านให้ตระเตรียมอาหารคาวหวานมาเลี้ยงปู่ตา พร้อมทั้งแนะนำให้ชาวบ้านสะเดาะเคราะห์ร้ายของครอบครัวตนเองไปให้พ้นด้วย พิธีสะเดาะเคราะห์นั้นทำได้โดยมีเครื่องส่งเคราะห์ ซึ่งก็คืออาหารหวานคาวบรรจุลงในกระทงกาบกล้วยรูปสามเหลี่ยม วิธีทำกระทงกาบกล้วยให้มีรูปร่างตามที่ต้องการทำได้โดยใช้ไม้ไผ่เป็นโครง ภายในกระทงจะคันให้เป็นช่อง 9 ช่อง แต่ละช่องจะบรรจุ หมาก 1 คำ บุหรี่ 1 มวน เมี่ยง 1 คำ ขนเมตัม 1 ชิ้น ข้าวดำข้าวแดงอย่างละก้อน กระทงรูปสามเหลี่ยมจะเป็นเครื่องส่งเคราะห์ร้ายภายในครอบครัวไปให้พ้น

เครื่องเซ่นปู่ตา ได้แก่ น้ำหอม ดอกไม้ ธูปเทียน เหล้าโรง ไก่ต้ม ไข่ต้ม

กระทงส่งเคราะห์ที่รูปสี่เหลี่ยม

เมื่อถึงวันเลี้ยงปูตา ในตอนเช้าชาวบ้านจะร่วมกันบูรณะดอนปูตาให้เป็นระเบียบ เช่น ช่วยกันถางหญ้า จัดแท่นบูชา เปลี่ยนเครื่องฟุ้งหม่ม หรืออาจจะซ่อมแซมหอปูตาให้ดีกว่าเดิมโดยการเปลี่ยนเสา มุงสังกะสีใหม่เป็นต้น เมื่อจะเริ่มพิธีเลี้ยงปูตา เฒ่าจ้ำก็จะนำเครื่อง เช่น และกระทงส่งเคราะห์หว่างบนแท่นบูชา เสร็จแล้วเฒ่าจ้ำจะแบ่งอาหารที่ชาวบ้านนำไปเช่นออกเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งให้ลูกหลานเอากลับไปบ้าน อีกส่วนหนึ่งมอบให้ปูตาหลังจากเซ่นปูตาเสร็จแล้ว ชาวบ้านก็จะนำน้ำหอมที่บูชาปูตามาสาดกันเพื่อเป็นสัญลักษณ์ว่าปูตาประทานความร่มเย็นมาให้แล้ว

เมื่อถึงเวลาบ่ายเฒ่าจ้ำจะเข้าไปในหมู่บ้าน เพื่อเยี่ยมเยียนชาวบ้านแต่ละครัวเรือน เจ้าของบ้านที่เฒ่าจ้ำไปเยี่ยมก็จะทรงน้ำ

แก่เฒ่าจ๋า

การนับถือปู่ตาของชาวอีสานในชนบท ยังเป็นไปอย่างมั่นคง ก่อนที่ชาวบ้านจะมีกิจกรรมอะไรร่วมกันเช่น ทำบุญในเทศกาลต่าง ๆ ก็จะต้องบอกกล่าวให้ปู่ตาทราบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการทำบุญบั้งไฟเพื่อขอฝนจะต้องแห่บั้งไฟไปบูชาปู่ตาด้วย นอกจากนั้น ปู่ตายังเป็นหลักยึดมั่นให้ชาวบ้านประพฤติกฎให้ถูกต้องตามประเพณี ชาวบ้านมีความเชื่อว่าหากใครประพฤติผิดจารีต ผิดศีลธรรมปู่ตาจะโกรธขับไล่ให้มัวอันเป็นไป เช่น เกิดโรคระบาดในหมู่บ้าน ฝนแล้ง ประกอบการงานอย่างไรก็ไม่เป็นผล คนที่กระทำผิดต้องขอขมาโดยมีเฒ่าจ๋าเป็นพิธีกร จะเห็นได้ว่า ปู่ตา แม้จะเป็นบรรพชนที่ล่วงลับไปแล้วหลายช่วงคนก็ยังคงเป็นผู้ที่ช่วยรักษาความดีงามในสังคมให้คงอยู่

ประเพณีการเลี้ยงตาแฮก

ตาแฮก คือเทวดาอารักษ์ที่นาของแต่ละครัวเรือน ชาวอีสานมีความเชื่อว่าก่อนจะลงมือทำนาในแต่ละปี จะต้องทำพิธีเช่นสรวงบูชาผีตาแฮกเสียก่อน การทำนาจึงจะได้ผลดี พิธีเช่นสรวงบูชาตาแฮกนั้นมีจุดประสงค์เช่นเดียวกับพิธีแรกนาขวัญของภาคกลาง คือเป็นการสร้างกำลังใจในการทำนาให้กับชาวนาว่า การทำนาในปีนี้จะได้ผลดีเพราะมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยช่วยเหลือ อย่าได้ท้อแท้ใจในการทำนา

ทำไมชาวอีสานจึงเรียกเทวดาอารักษ์ที่นาของตนว่าตาแฮกที่เรียกเช่นนี้ก็เพราะนาแปลงแรกที่เจ้าของนาจะลงมือปักดำไถหว่านคือนาแปลงที่ตาแฮกสิงสถิตอยู่นาแปลงนี้เป็นบริเวณที่จัดสงวนไว้ให้เจ้าของนาหรือลูกหลานเคารพเป็นพิเศษ ที่สถิตของตาแฮกมัก

ศาลตาแฮก

จะเป็นมูมโตมูมหนึ่งของนาแปลงที่สงวนไว้ เจ้าของนาจะทำเครื่องหมายให้เป็นที่สังเกตคือจะใช้เสาสีตันปักเป็นสี่มุมแล้วเอาหนามมาสะไว้

ประวัติความเป็นมาของตาแฮกมีเล่าไว้ในพระธรรมบทว่า บุตรชายกฏุมพีนายหนึ่งพ่อตายยังเหลือแต่แม่ แม่จึงหาหญิงที่มีอายุ และตระกูลเสมอกันมาให้เป็นภรรยาบังเอิญหญิงนั้นเป็นหมัน เมื่ออยู่ด้วยกันไม่มีบุตร แม่จึงหาหญิงอื่นมาให้เป็นภรรยาอีก เมื่อภรรยาคนที่สองมีบุตร ภรรยาคนที่หนึ่งคิดอิจฉา เกรงว่าลูกที่เกิดมาจะได้รับมรดก จึงวางอุบายบอกภรรยาคนที่หนึ่งว่า หากเธอมีบุตรจงบอกฉันด้วยจะได้ช่วยบำรุงรักษาภรรยาคนที่สองก็รับคำ เมื่อนางตั้งครรภ์ครั้งแรกจึงบอกแก่ภรรยาคนที่หนึ่ง ภรรยาคนที่หนึ่งจึงให้นางกินยา เมื่อนางกินยานั้นเข้าไปก็เกิดแท้งลูก นางมีครรภ์อีกเป็นครั้งที่สองภรรยาคนที่หนึ่งก็ให้นางกินยาอีก การแท้งลูกครั้งที่สองนี้ทำให้นางรู้ว่าภรรยาคนที่หนึ่งไม่ปรารถนาดีต่อตน ครั้นนางตั้งครรภ์อีกเป็นครั้งที่สาม จึงหนีไปอยู่กับญาติ ภรรยาคนที่หนึ่งยังตามไปรังควานอีก คราวนี้เนื่องจากนางครรภ์แก่จึงตายตามลูกในท้องไป แต่ก่อนตายนางผูกพยาบาทภรรยาคนที่หนึ่งไว้ว่า จะขอจองเวรทุกชาติไป

ในชาติต่อมา เมื่อนางเกิดเป็นยักษ์ณี ภรรยาคนที่หนึ่งในชาตินี้ก็ถูกนางจับกินเป็นอาหาร และในอีกชาติหนึ่งเมื่อนางเกิดเป็นแมวก็ได้จับภรรยาคนที่หนึ่งซึ่งเกิดเป็นไก่กินเป็นอาหาร ก่อนตายแม่ไก่ผูกพยาบาทขอเกิดเป็นเสือเหลือง จับแมวซึ่งในชาติเดียวก็เกิดเป็นนางเนื้อกินเป็นภัตตาหาร ก่อนตายนางเนื้อผูกพยาบาท

ของจอร์เจ จึงได้ไปเกิดเป็นนางยักษิณี ส่วนเสื้อเหลืองไปเกิดเป็นนางกุลธิดาแห่งเมืองสาวัตถี เมื่อเจริญวัยได้แต่งงานกับชายคนหนึ่ง จนกระทั่งได้ลูกหนึ่งคน นางยักษิณีก็ปลอมเป็นสหายหญิงไปเยี่ยมเยียนเมื่อได้โอกาสก็จับทารกกินเสีย เมื่อนางมีบุตรคนที่สองก็เช่นกัน ครั้นนางมีบุตรคนที่สามจึงหนีไปกับสามี ในขณะที่หนีไปถึงสระโบกขรณี นางอยากจะอาบน้ำจึงส่งบุตรให้สามีอุ้ม เมื่อนางอาบน้ำเสร็จจึงรับบุตรมาต้อนนม ให้สามีอาบน้ำ นางยักษิณีตามมาทันพอดี นางกับสามีพากันวิ่งหนีไปยังวิหารเชตุวัน ขณะนั้นพระพุทธองค์กำลังแสดงธรรมอยู่จึงเทศน์โปรดทั้งสองฝ่ายให้เลิกจองเวรต่อกัน ทรงตรัสแนะนำนางกุลธิดาให้นำนางยักษิณีไปเลี้ยง นางยักษิณีอยู่ส่วนใดในบ้านนางกุลธิดาก็ไม่สบายใจ นางกุลธิดาจึงให้ไปอยู่กลางแจ้ง โดยปลูกกระท่อมที่ปลายนาให้อยู่ นานาแปลงที่นางยักษิณีไปอาศัยอยู่เรียกว่า ตาแอกเนื่องจากนางยักษิณีเป็นผู้รู้เกณฑ์ฝนและน้ำดี ปีไหนน้ำจะท่วมฝนจะแล้งก็บอกให้สหายทราบนางก็ทำนาได้ดี ชาวบ้านทราบความจริงก็พากันนับถือนำข้าวปลาอาหารมาเลี้ยงดูและถือเป็นประเพณีที่จะต้องเลี้ยงดูนางก่อนที่จะทำนา ฉะนั้นการเลี้ยงตาแอกจึงเป็นการแสดงออกถึงการรู้จักคุณของสิ่งทีให้คุณแก่ตนเอง

พิธีเลี้ยงตาแอก การเลี้ยงตาแอกนั้นไม่ได้กระทำพร้อมกันทั้งหมู่บ้าน ต่างคนต่างทำก่อนที่จะลงมือทำนา นาที่ตาแอกสิงสถิตอยู่จะเป็นนาเสี่ยงทาย ผลการทำนาในปีนั้นชาวนาจะต้องปักดำไถ หว่าน ตลอดจนเก็บเกี่ยวในนาแปลงนั้นเป็นครั้งแรก การเลี้ยง

ศาลตาแขก

ตาแขกจะต้องกระทำในวันพฤหัสบดีจึงจะเป็นมงคล อาหารที่จะนำไปเลี้ยงตาแขกประกอบด้วย ไก่ต้มไม่ใส่อะไรเลย ข้าวเปลือก ข้าวเหนียว เหล้าขาว น้ำอ้อย ขนเม หมายกพลู บุหรี่ หัวหน้าครอบครว จะเป็นผู้นำเครื่องเซ่นไปเซ่นตาแขก ในขณะที่มอบเครื่องเซ่นนั้นก็ตั้งจิตอธิษฐาน ขอให้ตาแขกไปเข้าฝันว่าฟ้าฝนจะดีหรือไม่ดี ขอให้วัวควายอยู่เย็นเป็นสุขขออย่าให้ปูกัดกินต้นข้าวกล้า เมื่อเซ่นตาแขกเสร็จแล้ว เจ้าของนา ก็จะลงมือไถนาในวันนั้น เมื่อถึงคราว่า ปักดำเจ้าของนา ก็จะนำข้าวกล้า 7 ต้น ไปปักดำในนาตาแขกในขณะที่ปักดำก็จะท่องคาถาตามไปด้วยว่า

ปักกกนี้พุทธรักษา

ปักกกนี้ธรรมรักษา

ปักกกนี้สังฆรักษา

ปกกนี้เพิ่มเสียให้กูได้
 ปกกนี้เพิ่มไฮ้ให้กูมี
 ปกกนี้ให้ได้เข้ามาหมีนเสีย
 ปกกนี้ให้ได้เข้ามาพันแล้ว
 ปกกนี้ขวัญเข้าให้มาโฮม

เมื่อพิจารณาคาถาที่เจ้าของนาท้องป่น ขณะที่ปักดำเสี่ยงทายในนาตาแขกจะเห็นได้ว่าเป็นการอัญเชิญคุณพระรัตนตรัยให้มาปกปักษ์รักษาข้าว และเป็นการอธิษฐานขอให้ได้ข้าวมานับพันนับหมื่นยังด้วยการอัญเชิญของขวัญข้าวให้มารวมกัน

ในขณะที่ชาวอีสานนับถือตาแขก ก็ไม่ได้ละเลยต่อพุทธศาสนา ชาวอีสานยังเชื่อมั่นในพุทธานุภาพ ธรรมานุภาพ สังฆานุภาพ อย่างเต็มเปี่ยม ดังที่ปรากฏในคาถากาวนาตาแขก

บุญเดือนเก้า

บุญเข้าประดับดิน

เข้าประดับดิน คือห่อข้าวและของคาวหวานพร้อมทั้งหมากพลู บุหรี่ ห่อด้วยใบตองกล้วยแล้วนำไปวางไว้ตามพื้นดินหรือจะแขวนไว้ตามต้นไม้ก็ได้ ทำให้จึงนำห่อข้าวคาวหวานไปวางไว้ตามพื้นดิน บรรพบุรุษของชาวอีสานได้ให้เหตุผลแก่ลูกหลานตนไว้ว่า

ฮีตหนึ่งนั้นพอถึงเดือนเก้าแล้วเป็นกลางแห่งวิสสกาล
ฝูงประชาชนชาวเมืองก็เล่าเตรียมตัวพร้อม

พากันทานยังเข้าประดับดินกินก่อน

อวยทานให้สงฆ์เจ้าพร้อมเหล่าผีพราย

เหตุผลในการนำข้าวไปวางไว้ตามพื้นดินก็คือเป็นการให้ทานแก่ผีบรรพบุรุษเป็นประการสำคัญ และเหตุผลอีกประการหนึ่งในการทำบุญข้าวประดับดินก็คือ เพื่อเลี้ยงพระภิกษุสงฆ์

บุญข้าวประดับดิน

บุญเข้าประดับดินมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า บุญเดือนเก้า ที่เรียกเช่นนี้เพราะกำหนดการทำบุญข้าวประดับดินจะทำในวัน ข้างแรม 14 ค่ำ เดือนเก้า

มูลเหตุแห่งการทำบุญข้าวประดับดิน มีเรื่องเล่าไว้ในพระ ธรรมบทว่า ญาติของพระเจ้าพิมพิสารกนิของสงฆ์ เมื่อตายแล้ว ไปเกิดในนรก ครั้นเมื่อพระเจ้าพิมพิสารถวายทานแด่พระพุทธเจ้า มิได้อุทิศส่วนกุศลให้เหล่าญาติที่ตายไป ตกกลางคืนพวกญาติที่ตาย ไป จึงมาแสดงตัวเปล่งเสียงน่ากลัวรอบพระราชานิเวศน์ เมื่อถึง เวลารุ่งเช้าพระเจ้าพิมพิสารจึงไปทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ ทรงแจ้งให้ทราบว่าเป็นเพราะเมื่อทำทานพระเจ้าพิมพิสารไม่ได้ อุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติที่ล่วงลับไป บรรดาญาติเหล่านั้นหิวโหย จึงมาร่ำไห้ขอส่วนบุญ พระเจ้าพิมพิสารจึงได้ถวายทานแด่พระพุทธองค์อีกครั้งหนึ่งเสร็จแล้วจึงอุทิศส่วนกุศลให้เหล่าญาติที่ล่วงลับไป ดังนั้นเหตุผลในการทำบุญข้าวประดับดินก็คือ การทำบุญ เพื่อส่งความระลึกถึงไปยังญาติหรือบรรพบุรุษที่ล่วงลับไป เป็นการ ให้ทานที่เรียกว่า เปตพลี และถวายทานแด่พระสงฆ์เรียกว่า เทวดาพลี

พิธีทำบุญเข้าประดับดิน ชาวบ้านถือเอาวันแรม 13 ค่ำ เป็นวันโสม ในวันนี้ชาวบ้านจะเตรียมอาหารหวานคาว จีบหมากพลู และมวนบุหรี่ ไว้ทำบุญทำทาน อาหารหวานคาวที่ตระเตรียมไว้ ต้องทำให้มากพอที่จะแบ่งเป็นสี่ส่วนได้ เพราะอาหารส่วนที่หนึ่ง ใช้เลี้ยงดูกันเองภายในครอบครัว อาหารส่วนที่สองนำไปแจกจ่าย ญาติพี่น้อง อาหารส่วนที่สามนำไปอุทิศเป็นทานแก่ญาติที่ล่วงลับไป อาหารส่วนที่สี่นำไปถวายแด่พระภิกษุสงฆ์

ข้าวประดับดิน

จะเห็นได้ว่า อาหารสองส่วน คือส่วนที่หนึ่งและส่วนที่สอง เป็นการทำบุญให้กับตนเองเหลืออีกสองส่วนคือส่วนที่สามกับส่วนที่สองเป็นการทำบุญให้กับญาติของตนเองทั้งที่มีชีวิตอยู่ เพื่อแสดงถึงความเอื้อเฟื้อมีน้ำใจต่อกันในหมู่คณะญาติ ความผูกพันกันเช่นนี้จะทำให้ระบบเครือญาติไม่ขาดสาย และในส่วนที่ทำบุญให้กับญาติที่ล่วงลับไปนั้นเป็นการแสดงถึงความกตัญญูกตเวทิตะของตนเอง และเป็นการรำลึกถึงคุณงามความดีของบรรพบุรุษที่ได้กระทำต่อเราเมื่อครั้งมีชีวิตอยู่

ในตอนเย็นของวันเตรียมงาน มีการสวดชัยมงคลที่วัด ในวันเดียวกันนี้ชาวบ้านจะมีประเพณีไปเยี่ยมญาติ คือนำอาหารหวาน

คาวที่ตระเตรียมไว้ ไปฝากญาติสนิทและเพื่อนบ้านใกล้เคียง เมื่อเจ้าของบ้านใดได้รับของฝากและการเยี่ยมเยียน ก็จะไปเยี่ยมตอบ แทนพร้อมทั้งอาหารหวานคาวที่ตระเตรียมไว้เช่นเดียวกัน นับว่าเป็นการแลกเปลี่ยนอาหารหลาย ๆ รส เด็ก ๆ ชอบใจมากเมื่อถึงวันนี้ เพราะมีอาหารและขนมให้รับประทานมากมาย และในชนบทนั้นไม่มีร้านขายขนมอย่างในเมืองเด็ก ๆ จึงชอบใจ

วันแรม 14 ถ้า ในตอนเช้ามีดประมาณ 3 - 4 พระจะตักลงเป็นสัญญาณให้ชาวบ้านนำขนม อาหารหวานคาว หมากพลู บุหรี่ ที่เตรียมไว้ไปวางตามดินอุทิศส่งไปให้ญาติ อาหารที่นำไปวางไว้จะต้องห่อเป็นสำรับอย่างดีและจะต้องนำไปวางไว้ในวัดหรือในอาณาเขตของสงฆ์เท่านั้น เมื่อวางขนมเรียงรายไว้เสร็จแล้ว ต้องหลังน้ำบอกรบรดาญาติให้มารับของที่ให้ทานจึงจะเสร็จพิธีในช่วงนี้

ในตอนเช้าวันเดียวกันเมื่อสว่างแล้ว ชาวบ้านก็จะนำอาหารอีกส่วนหนึ่งไปตักบาตรและร่วมกันถวายภัตตาหารที่วัด **เมื่อรับศีล** ฟังเทศน์ 1 ถิ่นท์แล้วเป็นอันเสร็จพิธีทำบุญเข้าประดับดิน

บุญเดือนสิบ

บุญเข้าสาก

“อีตหนึ่งนั้นพอเมื่อถึงเดือนสิบแล้วท่ายกทอดบวยบาน
เบิกพลีทำทานต่อมาสองข้า
เข้าสลากรนำไปให้สังฆาโกยทอด
พากันหวังยอดแก้วนิพพานพ้นที่สูง
ฝูงหมูลุงอาป้าคณาเนื่องน้อมส่ง
ศรัทธาลงทอดไว้ทานให้แผ่ไป
อุทิศให้ฝูงเปรตเปโต
พากันโมทนนานาสู่คนจนเกลี้ยง”

กลอนชาวบ้านบทนี้จะกล่าวถึงประเพณีในเดือนสิบที่เรียกว่า
บุญข้าวสาก จุดประสงค์ในการทำบุญเข้าสากมีสองประการเช่น
เดียวกับการทำบุญเข้าประดับดิน จุดประสงค์ประการแรกคือเป็น
การถวายทานแด่พระสงฆ์เพื่อเป็นหนทางนำสู่นิพพาน จุดประสงค์
ประการที่สองคือเพื่อเป็นเปตพลีแก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว

ทำไมจึงเรียกประเพณีการทำบุญในเดือนสิบว่า บุญเข้าสาก
ที่เรียกเช่นนี้ก็เพราะการถวายทานในเดือนนี้ จะจัดทำสำหรับคาว
หวานแบบสลากภัตร โดยชาวบ้านจะเขียนชื่อของตนเองในสลาก
แล้วนำไปใส่ไว้ในบาตรพระ พระจับสลากได้ชื่อใคร เจ้าของชื่อ
ก็จะทำสำรับไปถวายพระ ดังนั้นคำว่าสาก จึงน่าจะเป็นคำกร่อน
มาจากคำว่า สลาก

พิธีทำบุญเข้าสาก

วันขึ้นสิบสี่ค่ำเดือนสิบ จะเป็นวันเตรียมงาน มีการทำอาหาร

หวานคาว เช่นทำขนมเทียนทำข้าวต้มมัด เสร็จแล้วแบ่งไปเยียมญาติ เช่นเดียวกับบุญข้าวประดับดิน วันทำบุญข้าวสากจริง ๆ คือวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนสิบ ในตอนเช้าชาวบ้านจะเลี้ยงพระและฟังพระธรรม เทศนา 1 กัณฑ์ในตอนเพล ชาวบ้านจะเตรียมห่อข้าวสลากภัตร มาที่วัดสองห่อ

ห่อข้าวใหญ่ เป็นห่อข้าวสลากภัตรที่จะนำไปถวายพระ วิธีห่อก็คล้ายกับการเตรียมอาหารไปเป็นเสบียงในเวลาเดินทางไกล ภายในห่อข้าวจะมี ข้าวเหนียว ปลาอย่าง เนื้ออย่าง ไก่อย่าง หรืออาหารแห้งอื่น ๆ ที่พอจะหาได้ และสิ่งหนึ่งที่ชาวอีสานจะห่อเล็ก ๆ บรรจุลงในห่อข้าวก็คือ แจ่วบอง หรือน้ำพริกปลาร้า ทายกที่นำห่อข้าวใหญ่ไปวัดจะถวายเพลโดยจัดทำห่อข้าวให้เป็นสลากภัตรให้พระจับสลาก

ห่อข้าวน้อย เป็นห่อข้าวขนาดเล็กที่จะนำไปอุทิศให้แก่ญาติที่ล่วงลับไป ภายในห่อข้าวจะมี ข้าว ปลา ขนม กล้วย น้ำอ้อย พริก ปลาร้า เกลือ และของกินอื่น ๆ ที่พอจะมีนอกจากอาหารแล้ว ห่อข้าวเล็กยังบรรจุ ห่อหมากพลู บุหรี่ รวมกันไว้อีกห่อหนึ่ง เมื่อพระฉันเพลเสร็จ ชาวบ้านก็จะนำห่อข้าวเล็กไปวางไว้ตามบริเวณต่าง ๆ ในวัด เด็ก ๆ ก็จะแย่งกันเก็บข้าวสากเพื่อนำไปรับประทาน หลังจากเสร็จพิธีที่วัดแล้วเมื่อไปถึงบ้านชาวนาจะนำข้าวสากไปบูชาตาแยก ในขณะที่วางเข้าสากถวายตาแยกชาวนาก็จะพูดว่า “ต้นเข้าเอย ออกฮวงเสียบุญเข้าสากมาถึงแล้ว” จากคำอธิษฐานของชาวนาเมื่อนำเข้าสากมาถวายตาแยกนี้เราจะเห็นได้ว่า ชาวนาจะทำบุญก่อนข้าวจะออกรวงหนึ่งครั้ง การทำบุญเข้าสากของชาวอีสานจะไม่มีการกวนข้าวทิพย์อย่างพิธีสารทของภาคกลาง

บุญเดือนห้า

บุญสงกรานต์—สงกรานต์

“ฮิตหนึ่งนั้นพอถึงเดือนห้าได้พวกไพร่ชาวเมือง

จงพากันสงกรานต์น้ำรดสีพุทธรูป

ให้ทำทุกวัดทั่วอย่างไฉนแห่งเสีย

ให้พากันทำแท้ ๆ ไฉ ๆ บ่ได้ว่า

ทุกหัวที่ปแผ่นหล้าให้ทำแท้ชู้คน

จึงชิสขยี้งล้นทำถึกคำสอน

คือฮิตคลองควรถือแต่หลังปฐมพุ้น”

จารีตประเพณีอย่างหนึ่งที่บรรพบุรุษของชาวอีสานสั่งสอนลูกหลานของตนให้ปฏิบัติทุกปีอย่างได้ละเลยคือ การทำบุญสงกรานต์ในเดือนห้า คำว่าสงกรานต์ คือ รดหรืออาบน้ำ การรดน้ำที่ถือว่า เป็นมงคลหรือเป็นบุญได้แก่ การรดน้ำพระพุทธรูป เรียกว่าสงกรานต์น้ำพระพุทธรูป การรดน้ำพระภิกษุสงฆ์ เรียกว่า สงกรานต์น้ำพระสงฆ์ การรดน้ำผู้หลักผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ เรียกว่าสงกรานต์น้ำผู้ใหญ่

กำหนดการทำบุญสงกรานต์ของชาวอีสานแต่ละท้องถิ่นจะไม่เท่ากัน บางแห่งจะสงกรานต์น้ำเพียง 3 วันแต่บางแห่งอาจสงกรานต์ 7-15 วัน แต่กำหนดการสงกรานต์จะเริ่มพร้อมกันในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนห้าถึงวันขึ้น 15 ค่ำเดือนหก ที่ถือเอาวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนห้าเป็นวันเริ่มทำบุญสงกรานต์วันแรกก็เพราะ เป็นวันที่พระอาทิตย์เคลื่อนจากปีเก่าก้าวขึ้นสู่ปีใหม่ตามกำหนดทางสุริยคติ

ความมุ่งหมายแห่งการทำบุญสงกรานต์

(1) เป็นการทำบุญเพื่อขอความร่วมมือเป็นสุขในวันขึ้นปี

ใหม่จากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ 3 ประการ คือ จากพระพุทธ พระสงฆ์ และผู้อาวุโสที่ตนเคารพนับถือ

(2) เป็นการละเล่นรื่นเริงด้วยการสาดน้ำเพื่อเปลี่ยนบรรยากาศที่ร้อนอบอ้าวให้กลับเย็นชื่นฉ่ำเป็นการต้อนรับปีใหม่

(3) เป็นการสร้างความสามัคคีในหมู่ชาวพุทธด้วยการทำบุญร่วมกันสนุกสนานร่วมกัน และบำเพ็ญประโยชน์ร่วมกันเช่น การขนทรายเข้าวัด

มูลเหตุการทำบุญสงกรานต์

มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับมูลเหตุแห่งการทำบุญสงกรานต์ว่า เศรษฐีคนหนึ่งไม่มีบุตรจึงไปบวงสรวงพระอาทิตย์พระจันทร์เพื่อให้ได้บุตร สามปีก็มิได้บุตร ครั้นปีใหม่จึงไปขอบุตรกะทันไทร พระไทรมีความกรุณาจึงไปเฝ้าพระอินทร์ พระอินทร์จึงให้ธรรมาบาลเทวบุตรลงมาปฏิสนธิในครรภ์ภริยาเศรษฐี ธรรมาบาลกุมารประสูติแล้วเจริญวัย เป็นอาจารย์สอนการทำมงคลแก่มนุษย์ทั้งปวง ครั้นนั้นกบิลพรหมในพรหมโลกลงถามปัญหาธรรมาบาลกุมารสัญญาว่าถ้าธรรมาบาลแก้ได้จะตัดศีรษะตนบูชา ถ้าแก้ไม่ได้จะตัดศีรษะธรรมาบาลกุมาร ปัญหาที่ถามนั้นมี 3 ข้อด้วยกันคือ

1. เวลาเช้าราศีอยู่ที่แห่งใด
2. เวลาเที่ยงราศีอยู่ที่แห่งใด
3. เวลาเย็นราศีอยู่ที่แห่งใด

ธรรมาบาลกุมารแก้ปัญหาไม่ได้จึงขอผลัดเวลาไป 7 วัน ครั้นเมื่อล่วงเวลาไปได้ 6 วันแล้วธรรมาบาลกุมารก็ยังคิดหาคำตอบไม่ได้ จึงนึกว่าพรุ่งนี้จะตายด้วยอาญาของท้าวกบิลพรหม จึงลงจากปราสาท

ที่อยู่ไปนอนอยู่ใต้ต้นตาล ที่ยอดตาลนั้นมีนกอินทรีสองตัวผัวเมียทำรังอาศัยอยู่ ครั้นถึงเวลาค่านางนกจึงถามสามีว่า พรุ่งนี้เราจะไปหาอาหารในที่แห่งใดกันดี สามีจึงบอกว่าพรุ่งนี้เราจะได้กินศพของธรรมบาลกุมาร ซึ่งทำวกบิลพรหมจะฆ่าเสีย เพราะแก้ปัญหานี้ไม่ได้ นางนกจึงถามอีกว่าปัญหานั้นมีว่าอย่างไร สามีจึงไขปัญหานั้นให้ฟังว่า

1. เวลาเช้าราศีอยู่ที่ใด

เวลาเช้าราศีอยู่ที่หน้า เมื่อมนุษย์ตื่นขึ้นมามีใจเอาน้ำล้างหน้า

2. เวลาเที่ยงราศีอยู่ที่ใด

เวลาเที่ยงราศีอยู่ที่อก มนุษย์จึงเอาเครื่องหอมมาประพรมที่อก

3. เวลาเย็นราศีอยู่ที่ใด

เวลาเย็นราศีอยู่ที่เท้า มนุษย์จึงเอาน้ำล้างเท้าก่อนที่จะเข้านอน

ธรรมบาลรู้ภาษาเนก เมื่อได้ฟังนกไขปัญหาจึงได้กลับไปยังปราสาท ครั้นวันรุ่งขึ้น เมื่อทำวกบิลพรหมลงมาถามปัญหา ธรรมบาลก็ตอบปัญหาตามที่ได้ฟังมาจากนกอินทรี ทำวกบิลพรหมจึงตรัสเรียกธิดาทั้ง 7 นาง ให้มาพร้อมกัน แล้วบอกว่าบิดาจะตัดศีรษะบูชาธรรมบาลกุมาร ศีรษะของบิดานั้นถ้าจะตั้งไว้บนแผ่นดินไฟจะไหม้ขึ้นทั่วโลกถ้าจะทิ้งขึ้นไปบนอากาศฝนก็จะแล้ง ถ้าจะทิ้งไปในมหาสมุทรน้ำก็จะแห้ง จึงให้ธิดาทั้งเจ็ดเอาพานแว่นฟ้ามารองรับศีรษะ ตัดศีรษะออกส่งให้นางทงษะ ธิดาผู้ใหญ่ นางทงษะเอาพานแว่นฟ้ารองรับศีรษะของบิดาไว้แล้วแห่ทักษิณาวฏรอบเขาพระสุเมรุ 60 นาที แล้วอัญเชิญไปประดิษฐานไว้ในมณฑปถ้าคันธลี้ที่เขาไกรลาส แล้วบูชาด้วยเครื่องทิพย์ต่าง ๆ ครั้นเมื่อครบ

กำหนด 365 วัน ซึ่งถือกันว่าเป็นปีหนึ่ง นางเทพธิดาทั้งเจ็ดจะผลัดเปลี่ยนเวียนกันมาอัญเชิญเศียรของท้าวกระบิลพรหมผู้เป็นบิดาออกแห่ทักษิณารอบเขาพระสุเมรุทุก ๆ ปี เทพธิดาทั้ง 7 ของท้าวกระบิลพรหมนั้นเราสมมติเรียกว่านางสงกรานต์ถ้าปีใดวันที่ 13 เมษายน ซึ่งเป็นวันมหาสงกรานต์ตรงกับวันอาทิตย์ นางสงกรานต์ชื่อว่า “ทุณษะ” ทัดดอกทับทิม เครื่องประดับปัทมราช ภักษาหาร คือ อุทุมพรอาวูรมือขวาจักร มือซ้ายสังข์ พาหนะครุฑ ในปีนั้นผลิตผลจากท้องนาราคาไม่สู้แพง

ถ้าปีใดวันมหาสงกรานต์ตรงกับวันจันทร์ นางสงกรานต์มีชื่อว่าโคราคะทัดดอกปีบ เครื่องประดับมุกดา ภักษาหารน้ำมัน อาวูรมือขวาพระขรรค์ มือซ้ายไม้เท้าพาหนะเสือ ในปีนั้นจะแพ้เสนาบดี แพ้ท้าวพระยาและนางพระยา

ถ้าปีใดวันมหาสงกรานต์ตรงกับวันอังคาร นางสงกรานต์มีชื่อว่า รากษสทัดดอกบัวหลวง เครื่องประดับโมรา ภักษาหารโลหิต อาวูรมือขวาตรีศูล มือซ้ายธนูพาหนะสุกร

ถ้าปีใดวันมหาสงกรานต์ตรงกับวันพุธ นางสงกรานต์มีชื่อว่า มณฑา ทัดดอกจำปา เครื่องประดับไพฑูรย์ ภักษาหารนมเนย อาวูรมือขวาถือเข็ม มือซ้ายถือไม้เท้าพาหนะลา

ถ้าปีใดวันมหาสงกรานต์ตรงกับวันพฤหัสบดี นางสงกรานต์มีชื่อว่า กิริณี ทัดดอกมณฑา เครื่องประดับมรกต ภักษาหารถั่ว งา อาวูรมือขวาขอ มือซ้ายปิ่นพาหนะช้าง ในปีนั้นพระสงฆ์ราชาคณะจะได้รับความเดือดร้อน

ถ้าปีใดวันมหาสงกรานต์ตรงกับวันศุกร์ นางสงกรานต์มีชื่อ

ว่า ก็มีทา ทัดดอกจกกลนี้ เครื่องประดับบุษราคัม ภักษาหารกล้วย
น้ำว่า อาวุธมือขวาพระขรรค์ มือซ้ายพิณ พาหนะกระบือ ในปี
นั้นข้าวน้ำ ผลไม้จะอุดมสมบูรณ์ แต่จะมีฝนและพายุจัด

ถ้าปีใดวันมหาสงกรานต์ตรงกับวันเสาร์ นางสงกรานต์ชื่อ
มโหธร ทัดดอกสามหาว เครื่องประดับนิลรัตน์ ภักษาหารเนื้อ
ทราย อาวุธมือขวาจักร มือซ้ายตรีศูล พาหนะนกยูง ในปีนั้นจะ
เกิดเหตุใหญ่ขึ้นกลางเมืองและโจรผู้ร้ายชุกชุม

พิธีทำบุญสงกรานต์ ในเทศกาลสงกรานต์มีวันที่สำคัญอยู่สามวันคือ

1. วันสงกรานต์ล่วง เป็นวันแรกของเทศกาลสงกรานต์ ชาวบ้าน
จะอัญเชิญพระพุทธรูปลงมาทำความสะอาดและตั้งไว้ในสถานที่
อันควร เพื่อรับการสงกรานต์จากพุทธศาสนิกชน

2. วันสงกรานต์เนา เป็นวันที่สองของเทศกาลสงกรานต์ ชาวบ้าน
จะร่วมกันทำบุญ อุทิศส่วนกุศลให้แก่บิดามารดา และญาติที่ล่วง
ลับไปแล้ว

3. วันสงกรานต์ขึ้น เป็นวันที่สามของงาน ชาวบ้านจะทำบุญ
ตักบาตรถวายภัตตาหารแด่พระเณร เสร็จแล้วไปรดน้ำเพื่อแสดง
ความคารวะต่อผู้อาวุโส

เทศกาลสงกรานต์ของชาวอีสาน จะเริ่มวันแรกในวันขึ้น 15 ค่ำ
เดือน 5 เวลาบ่ายสามโมง พระสงฆ์จะทำพิธีทางศาสนา อัญเชิญ
พระพุทธรูปจากอารามต่าง ๆ มาประดิษฐานไว้ที่ศาลาโรงธรรม
หรือที่ข้างพระอุโบสถ แต่ส่วนใหญ่ทางวัดมักจะปลุกห้ำงไว้ข้าง ๆ
โบสถ์ แล้วอัญเชิญพระพุทธรูปไปประดิษฐานไว้ที่ห้ำงกลางแจ้ง
เพื่อสะดวกแก่การสงกรานต์ ก่อนที่จะนำพระพุทธรูปไปประดิษฐาน

ไว้ที่ห้างจะต้องทำการขัดสีชำระพระพุทธรูปให้สะอาดเสียก่อน
ประมาณบ่ายสามโมงครึ่ง พระสงฆ์จะตีกลองโหมให้
ชาวบ้านมารวมกันที่วัดต่อจากนั้นทั้งชาวบ้านและพระจะพากันไป
เก็บดอกไม้ตามป่ามาบูชาพระ เมื่อเก็บดอกไม้ป่าได้เป็นจำนวนมาก
พระก็จะแจกมัดแฝกให้ชาวบ้านมัดดอกไม้ให้เป็นพุ่มสวยงาม เพื่อนำมา
แห่ดอกไม้ถวายพระพุทธรูปที่ห้างสร่งน้ำ เมื่ออธิษฐานบูชาดอกไม้
ไม้แล้วก็ทำการสร่งน้ำพระพุทธรูป ขณะที่ผู้ใหญ่กำลังสร่งน้ำ
พระพุทธรูปเด็ก ๆ จะไปรอรับน้ำสร่งพระพุทธรูปใต้ห้างสร่งและ
จะแย่งกันอาบน้ำสร่งพระพุทธรูปเพราะมีความเชื่อว่าพุทธานุภาพ
จากน้ำสร่งจะทำให้เด็ก ๆ อยู่เย็นเป็นสุขไม่รู้เจ็บไข้

เมื่อสร่งน้ำพระพุทธรูปเสร็จแล้ว ชาวบ้านจะนำน้ำหอม
ที่เหลือไปสร่งน้ำพระสงฆ์พระบางรูปก็จะให้ทายกรदन้าที่มี
พระบางรูปก็จะรับช้นน้ำมาสรงเอง วิธีสร่งน้ำพระสงฆ์ที่เชื่อกัน
ว่าจะได้รับอานิสงส์มากที่สุดคือการหวนน้ำไปใส่ตุ่มให้พระสงฆ์อาบ

การสร่งน้ำพระพุทธรูปและการสร่งน้ำพระสงฆ์ เป็นการ
ทำบุญสร่งน้ำร่วมกันในหมู่ชาวบ้าน ส่วนการทำบุญสร่งน้ำที่ทำ
กันภายในครอบครัวและในหมู่เครือญาติคือการสร่งน้ำเครื่องคำ
ของคุณและการสร่งน้ำผู้หลักผู้ใหญ่

การสร่งน้ำเครื่องคำของคุณ คือการสร่งน้ำเครื่องกลางของ
ขลังที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ เช่น พระเครื่อง ตะกรุด เขาควาย งาช้าง
นอแรด เขี้ยวหมูตัน คำว่า คำหมายความว่า คำจุนช่วยเหลือ
คำว่าคุณ หมายความว่า เป็นศิริมงคล จุดประสงค์ในการสร่งน้ำ
เครื่องคำของคุณ ก็คือเพื่อขอความเป็นศิริมงคลแก่ครอบครัว

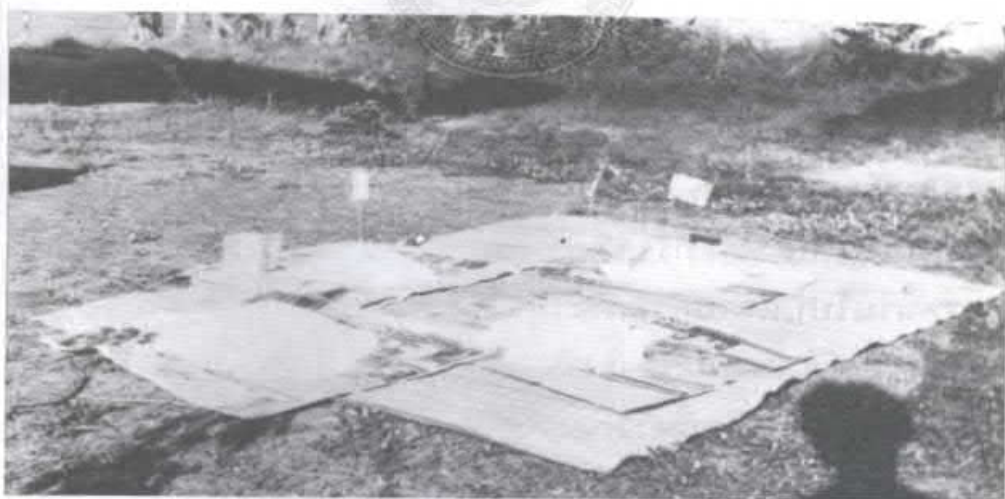
นอกจากนั้นยังเป็นการทำความสะอาดเครื่องรางของขลังที่เก็บไว้นานตลอดปี

การสงวน้ำผู้หลักผู้ใหญ่ คือการสงวน้ำผู้อาวุโส เพื่อแสดงความเคารพนับถือต่อ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย พี่ ป้า น้า อา การสงวน้ำผู้อาวุโสนี้ผู้น้อยจะเตรียมน้ำหอมไปรดที่ข้อมือผู้อาวุโสเสร็จแล้วท่านจะอวยพรให้อยู่เย็นเป็นสุข หากผู้รับน้ำสงวน้ำเป็นญาติผู้ใหญ่ที่ใกล้ชิด ลูกหลานจะสงวน้ำโดยหาบน้ำไปใส่ตุ่มให้ท่านอาบ พร้อมทั้งเตรียมเสื้อผ้าชุดใหม่ไปให้ท่านผลัดเปลี่ยนด้วยการที่ลูกหลานแสดงน้ำใจดังามต่อท่านเช่นนี้ จะทำให้ญาติผู้ใหญ่ได้รับความอบอุ่น และเป็นสุขใจมาก

ในเทศกาลสงวน้ำ หนุ่มสาวจะละเล่นสาดน้ำโดยไม่โกรธเคืองกัน และเมื่อถึงเวลาค่ำก็จะมาละเล่นสนุกร่วมกันที่ลานวัด กีฬาพื้นเมืองที่นิยมเล่นกันในเทศกาลสงวน้ำคือ สะบ้า ดึงหนัง เสือกินหมู ขาเือกเือก วันที่หนุ่มสาวสนุกมากที่สุดเทศกาลสงวน้ำคือวันเนา การเนา คือการหยุดทำงานทุกชนิดนอกจากการทำอาหารรับประทานประจำวันเท่านั้น ในสมัยโบราณเวลาประมาณ 8.00 น. ของวันเนา หลังจากที่ได้รับประทานอาหารเช้าเสร็จแล้ว ชาวบ้านจะเอาหนามไปปิดตามครกกระเดื่องและยังข้าว ที่ทำเช่นนี้ก็เพราะเชื่อว่าเมื่อปีเก่าผ่านไป สิ่งของเหล่านี้จะหนีตามวันเวลาไปด้วย ต้องเอาหนามมาปิดกันไว้

วันสุดท้ายของเทศกาลสงวน้ำ คือวันที่อัญเชิญพระพุทธรูปขึ้นประดิษฐานตามอารามเดิม ในวันนี้ชาวบ้านจะร่วมกันเลี้ยงภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์ เมื่อถึงเวลาเย็นจะมีการตบปะทายที่ลานวัด

การตบปะทาย ก็คือการก่อพระทรายนั่นเอง พิธีตบปะทาย นั้นชาวบ้านจะนำทรายมากองไว้ในบริเวณวัด ทรายที่ขุดมานั้นจะเป็นกองใหญ่ 1 กอง และมีกองทรายเล็ก ๆ ปั้นไว้รอบ ๆ ลักษณะของกองทรายที่ปั้นนั้นจะคล้ายกับเจดีย์ทราย บนยอดจะประดับด้วยธงทิวสีต่าง ๆ ปักไว้ตรงกลาง เมื่อก่อกองทรายเสร็จแล้วผู้ที่ก่อจะบูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียนและฟังเทศน์ฉลองพระทราย จุดประสงค์ในการก่อกองทรายก็คือ ชาวบ้านมีความเชื่อว่าจะได้รับผลบุญเท่าเม็ดทรายที่นำมาก่อ และเป็นการต่ออายุของตนเองด้วยการก่อพระทรายเพื่อต่ออายุนั้น คนที่ก่อจะต้องกองทรายหลายกองเท่าอายุของตน และต่ออายุออกไปตามสมควรหากพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้ว จะเห็นได้ว่า การก่อพระทรายก็คือการร่วมมือกันชน

การก่อพระทรายข้าวเปลือก

ทรายเข้าวัด เพื่อจะได้นำทรายนั้นไปใช้ประโยชน์ในการก่อสร้าง
 บุรณะอาราม และเป็นการตกแต่งบริเวณวัดให้สะอาดสวยงาม
 ในการก่อพระทรายนั้นฝ่ายพระสงฆ์จะปั้นทรายให้เป็นรูปสัตว์น้ำ
 มี เต่า จระเข้ นาค ที่ปั้นเป็นรูปสัตว์เหล่านี้ก็เพราะถือว่าเป็นสัตว์
 ที่บันดาลให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลและเป็นสัญลักษณ์บอก
 ให้ผู้พบเห็นทราบว่าสิ้นหน้าสงกรานต์แล้ว หากทางวัดมีความ
 ประสงค์จะหารายได้เพื่อนำเงินมาบูรณะวัดก็就会有การก่อพระทราย
 ข้าวเปลือกเพื่อนำไปขาย

ในเทศกาลสงกรานต์นี้ชาวบ้านนิยมทำบุญโดยการปล่อยสัตว์
 ประเภท นก หนู หอย ปลา-และเต่า จุดประสงค์ในการปล่อย
 สัตว์ก็คือ เพื่อเป็นการต่ออายุตนเองตามความเชื่อว่าการให้สุขต่อ
 ผู้อื่นนั้นย่อมจะมีผลถึงตัวเองด้วย เรื่องอานิสงส์ของการปล่อยสัตว์
 เพื่อต่ออายุนั้นมีเรื่องเล่ากันว่า

สามเณรผู้หนึ่งเป็นลูกศิษย์ของพระสารีบุตรเถระเจ้า มีชื่อว่า
 สุขะสามเณรอยู่มานานหนึ่งพระสารีบุตรพิจารณาเห็นว่า ชาติของสุขะ
 สามเณรจะถึงชาติ จึงเรียกสุขะสามเณรมาบอกให้ทราบ สุขะ
 สามเณรมีความเศร้าใจมากขอลาพระสารีบุตรไปตายที่บ้านเดิม
 เพื่อจะได้ตายใกล้บิดามารดา ขณะที่เดินทางมาถึงกลางทางก็พบ
 ปลาตัวหนึ่งนอนกลิ้งกระเดือกอยู่บนโคลนใกล้จะตายเต็มที จึงนำ
 ปลาตัวนั้นไปปล่อยยังแม่น้ำใหญ่แล้วเดินทางต่อไปจนถึงบ้าน
 เมื่อแจ้งให้บิดามารดาทราบเรื่องตนแล้วสุขะสามเณรก็นอนรอ
 ความตายตามเวลาที่กำหนด เมื่อถึงรุ่งเช้าปรากฏว่าตนเองยังมีชีวิต

อยู่ จึงเดินทางกลับมาหาอาจารย์ พระสารีบุตรทราบก็ประหลาดใจ แต่เมื่อได้รับฟังเรื่องราวต่าง ๆ ก็ทราบว่า อานิสงส์ของการช่วยเหลือปลาตกคักตัวนั้นนั่นเองที่ช่วยต่ออายุสุขะสามเณรให้ยังยืน

ด้วยความเชื่อในเรื่องนี้เองจึงเกิดประเพณีปล่อยสัตว์ขึ้น ผลดีของประเพณีนี้คือ เป็นการช่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ที่ปล่อยมิให้สูญหาย จะเห็นได้ว่าเทศกาลสงกรานต์น้ำนำความร่มเย็นมาสู่มวลมนุษย์และสรรพสัตว์ด้วยการ เล่นสาดน้ำ และด้วยการแสดงน้ำใจต่อกันอย่างจริงใจ

พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์ ถนนพระสุเมรุ โทร. 2816533
น.ส. ลัดดาวัลย์ วรพิทักษานนท์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. 2524

